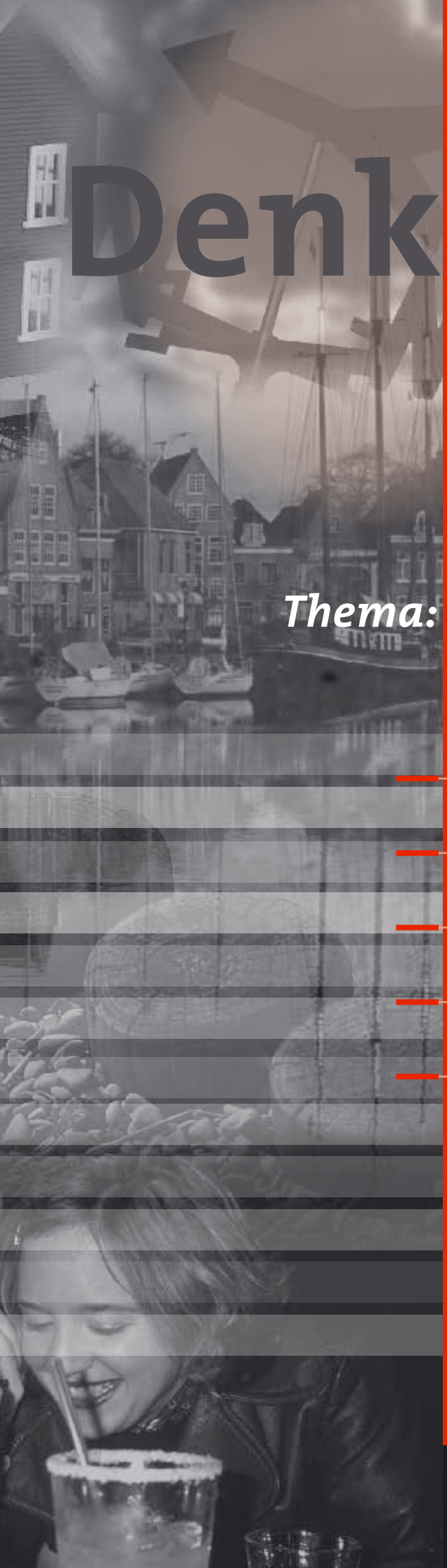

DenkWijzer

Thema: Geen staat zonder richting

Interview met opiniemaker Bas Heijne

Geloof in het publieke domein

Lokaal alcoholbeleid

Fiscaal richtinggeven

En verder:

Schaf de waterschappen af!

Aandacht voor amazing grace

Het realisme van de Eurofractie

5

JAARGANG 7 | NUMMER 5 | DECEMBER 2007

STUDIEBLAD VAN HET WETENSCHAPPELIJK INSTITUUT EN DE BESTUURDERSVERENIGING VAN DE CHRISTENUNIE

ChristenUnie

DenkWijzer
studieblad van de ChristenUnie
jaargang 7, nummer 5, december 2007

Oplage: 3000
ISSN-nummer: 1568-5845

DenkWijzer is een publicatie van het Wetenschappelijk Instituut (de *mr. G. Groen van Prinsterer stichting*) en de Bestuurdersvereniging van de ChristenUnie.

DenkWijzer wordt toegezonden aan alle donateurs van het Wetenschappelijk Instituut, aan alle bestuurders van de ChristenUnie en aan losse abonnees.

Kosten
- abonnement: € 16,- per jaar (jongeren tot en met 26 jaar betalen slechts € 11,-).
- donateurschap: minimum donatie is 28,- per jaar, jongeren € 16,-. U krijgt daarvoor naast vijf nummers van DenkWijzer ook enkele andere publicaties, informatie over allerlei activiteiten, gratis toegang tot bijeenkomsten en u kunt deelnemen aan onze KennisNetWerken.
- losse nummers van DenkWijzer: € 4,- per stuk (exclusief verzendkosten).

Opzeggen
Mocht u de toesturing van DenkWijzer op willen zeggen, doe dit dan schriftelijk voor 31 december (per post of via ledenadministratie@christenunie.nl). Ontvangen wij uw opzegging na deze datum dan dient u de donateursbijdrage of uw abonnement voor het lopende jaar nog te voldoen.

Deadline kopij volgende nummer:
1 februari 2008

Redactie:
Jan Post (hoofdredacteur),
Bort Koelewijn (namens bestuurdersvereniging),
Swannet Westland (namens Tweede Kamerfractie),
Geert Jan Spijker (eindredacteur)

Vormgeving:
douglas design, www.douglasdesign.nl

Druk:
Koninklijke BDU Grafisch Bedrijf B.V.

Uitgave, redactie en administratie:
Mr. G. Groen van Prinsterer stichting
Wetenschappelijk Instituut van de ChristenUnie
Postbus 439 • 3800 AK AMERSFOORT
Tel.: 033 - 422 69 60
Fax: 033 - 422 69 68
Email: denkwijzer@christenunie.nl
of wi@christenunie.nl

http://wi.christenunie.nl
http://bestuurders.christenunie.nl

Rabobank rekening nummer 1230 18250

DenkWijzer verwelkomt bijdragen van lezers. Neem daarvoor wel eerst even contact met ons op.

Copyright ChristenUnie 2007
Overname van artikelen en/of illustraties uitsluitend na toestemming van de redactie.

Geen staat zonder richting

"André Rouvoet is de modernste politicus van het Binnenhof."

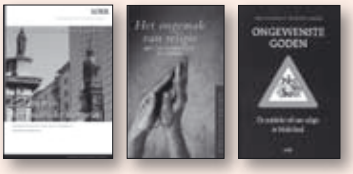
Of het nu gaat over Europa of over de Nederlandse identiteit, opiniemaker Bas Heijne trekt zich de polarisering van het publieke debat aan. Maar hij sust niet. Hij beseft dat verlangen naar geborgenheid en globalisering op zijn hoogst paradoxen zijn: schijnbare tegenstellingen. Een gesprek naar aanleiding van zijn essay 'Onredelijkheid' over de leefbaarheid van Nederland na Fortuyn en 9/11. En over de plek van morele overtuigingen in het publieke domein.

Vroege wortels van de ChristenUnie

Op 14 april 2007 hield het WI het congres 'Macht en overtuiging'. Stefan Paas en Ad de Bruijne namen daar afstand van de visie van GPV-theoreticus Bart Verbrugh, die streed voor "de openbare erkenning van de afhankelijkheid en hoge lofwaardigheid van God in het burgerlijke leven." In dit artikel kijkt historicus Ewout Klei naar de visie van de vroege Verbrugh op kerk, staat en christelijke politiek.

Hart voor de zaak, maar voor welke?

Lange tijd werd religie doodgezwegen in de publieke debatten. De laatste jaren worden we echter overspoeld met uitspraken en publicaties over dit thema. En deze discussie heeft niet alleen betrekking op de islam. Geert Jan Spijker grasduint in een aantal publicaties.

Bestrijding alcoholmisbruik: meer dan voorlichting

De overheid wordt steeds meer gezien als instantie die moet helpen bij het voorkomen en bestrijden van overmatig alcoholgebruik. Bernadette van den Berg gaat na welke mogelijkheden gemeenten hebben om dit actuele probleem aan te pakken.

Christelijk-sociaal fiscaal: sturen door belastingen

Binnen de ChristenUnie mag best meer aandacht zijn voor harde politiek, voor financieel-economische kwesties. Kees Tadema, Statenlid in Flevoland, besteedt in twee artikelen aandacht aan fiscale zaken en ideeën voor een christelijk-sociaal fiscaal beleid. Hoe een Openbaar Vervoer belasting christelijk-sociaal kan zijn.

Politiek doet de werkelijkheid geweld aan

De ChristenUnie staat een politiek voor die inhoudelijk vol is. De partij heeft duidelijke ideeën omtrent het goede leven en wil vanuit een christelijke visie invloed uitoefenen in Nederland. Rienk Janssens bespreekt achterin dit nummer deze thematiek naar aanleiding van het boek 'De staat van verschil' van Paul Frissen, die voor lege politiek pleit.

Geen staat zonder richting

Door Geert Jan Spijker, eindredacteur

De ChristenUnie koppelt politiek niet los van moraal. Dat is ook onmogelijk. Het eigene van politiek is dat partijen vanuit hun morele overtuigingen invloed willen uitoefenen op het publieke domein. Elke partij wil vanuit het eigen normatieve kader het zo prachtig geheten schip van staat een bepaalde kant op sturen. Dat geldt niet alleen voor christelijke politiek.

Comeback religie

Lange tijd was het *not done* om in de publieke ruimte (in positieve zin) te spreken over religie. De laatste jaren maken we echter een omslag mee. Die omslag hoort volgens de door ons geïnterviewde opiniemaker Bas Heijne in een bredere context, waarin onder meer centraal staan: de herontdekte hang ergens bij te willen horen, het zelfbewust opkomen voor geloofsovertuigingen en het tekortschieten van het neoliberalisme. Heijne zoekt hierin een evenwicht: we moeten zowel het Verlichtingsideaal waarderen – dus zelfstandig durven nadenken – als 'existentiële rebellie' op waarde schatten. De mens is meer dan redelijkheid. In ieder mens zit een diepe hang naar geborgenheid en zingeving.

Christelijke politiek en christelijke staat

Voor de ChristenUnie is dat laatste geen nieuws natuurlijk. De ChristenUnie laat zich in de politiek leiden door drie zaken: wijsheid uit heel de Bijbel, christelijke denktradities en gezond verstand. Die drie gecombineerd resulteren in – feilbare – christelijke politiek.
Het is verhelderend om te onderscheiden tussen politiek en staat. Rienk Janssens benadrukt dat in zijn bespreking van het boek *De staat van verschil*. Dat onderscheid wordt niet altijd in acht genomen, ook niet door christenen.
De ChristenUnie moet een weg zoeken tussen uitersten die zij wil vermijden: een christelijke staat met theocratische inslag en een neutrale staat waarin alle overtuigingen uit het publieke domein worden geweerd als zijnde kortweg gevaarlijk of desintegrerend. Enerzijds gelden in een staat bepaalde randvoorwaarden die voor iedereen gelijk zijn, er is een zekere algemeenheid van wetgeving. Anderzijds betekent dit niet dat een staat neutraal is. Altijd is wetgeving gekleurd op een bepaalde manier, in het ene kabinet neoliberaal-vrijzinnig, in het andere meer christelijk-sociaal. Overtuigingen werken ook door in een kabinet, in de standpunten van een coalitie, maar wel gefilterd door de noodzaak tot compromis. In een coalitie moet elke partij water bij de wijn doen. Het blijft daarom van belang dat de ChristenUnie zich nadrukkelijk blijft onderscheiden van het kabinet, dat per definitie minder uitgesproken is dan een partij.

Scheiding tussen kerst en staat?

De ChristenUnie streeft dus geen christelijke staat na, maar heeft wel een idee van wat een goede staat is. In een christelijke staatsidee geldt dat de overheid opkomt voor de zwakke, voor weduwe en wees. Ook is wezenlijk dat de overheid de geestelijke vrijheid van burgers respecteert en dat ze de menselijke waardigheid erkent; in een christelijke staatsidee heeft de overheid (door hogere rechtsnormen) beperkte macht en is er royaal ruimte voor sociale verbanden.
In zo'n idee past goed dat de overheid niet alles wat in het samenleven dreigt te ontsporen met wet- en regelgeving tracht te beheersen. Integendeel, in zo'n idee past juist dat de overheid waar nodig een moreel beroep durft te doen op de samenleving. Het is het aanspreken, vanwege (dreigende) ontsporingen in het samenleven, van vrije burgers op mentaliteit en verantwoordelijkheid.
In zo'n idee past niet een overheid die mensen wil bekeren en het evangelie gaat verkondigen. Dat is niet de taak van de overheid - overigens ook niet van een politieke partij. Hier ligt een taak voor de christelijke gemeente.
De kerk heeft een mooie boodschap voor de wereld, mooier dan welke politieke boodschap ook, namelijk die van verlossing: het verhaal van Kerst en wat daarop volgt. Dat is allemaal wezenlijker dan welke politiek ook.

Nederland na 9/11 en Pim Fortuyn: wie zijn we?

Interview met essayist, NRC-columnist en opiniemaker Bas Heijne

Door Ludo Hekman en Geert Jan Spijker

Of het nu gaat over Europa of over de Nederlandse identiteit, Bas Heijne trekt zich de polarisering van het publieke debat aan. Maar hij sust niet. Hij doet ook geen beroep op de rede om de verwarring te overwinnen. Eigenlijk wil hij gespreksleider zijn. Om de verschillende polemiserende partijen dichter bij elkaar te brengen door vragen te stellen èn door aan te geven dat provincialisme en kosmopolitisme, Nederland en Europa, verlangen naar geborgenheid en globalisering op zijn hoogst paradoxen zijn; schijnbare tegenstellingen. Een gesprek naar aanleiding van zijn essay 'Onredelijkheid' over het Nederland na Fortuyn en 9/11. En over de plek van morele overtuigingen in het publieke domein. "Andre Rouvoet is de modernste politicus van het Binnenhof."

Uw nieuwe essay heet 'Onredelijkheid'. Waarom die titel?
Iedereen in Nederland houdt zich maar met de rede bezig, terwijl ik dacht: eigenlijk gaat het om het probleem van de onredelijkheid. Men beschuldigt elkaar voortdurend van onredelijkheid. Tegelijk ken ik niemand die zichzelf onredelijk vindt. Maar als je kijkt hoe de mens werkelijk in elkaar zit, dan ontdek je grote gebieden van onredelijkheid. De mens is in beginsel een onredelijk wezen. Hij doet vaak andere dingen dan hij zegt. Neem bijvoorbeeld Geert Wilders. Hij noemt zijn partij de Partij van de Vrijheid, terwijl alles wat hij doet erop gericht is vrijheden te beperken. In naam is hij de partij van de redelijkheid, maar het slaat nergens op. Dat is het uitgangspunt van het boek. Je eigen principes en overtuigingen zijn vaak veel minder redelijk dan je denkt.

En daarbij begint u bij uw eigen jeugd in het dorp Zwanenburg, waar 'nooit iets gebeurde'.
Ik probeer vanuit een persoonlijk perspectief naar de discussie over identiteit kijken. Dus geen grote termen als Moderniteit of het conflict tussen Wetenschap en Religie. Voordat je jezelf gaat optrekken aan die begrippen wil ik kijken naar de vraag: hoe ervaar je het zelf? Mijn voorbeeld in de essayistiek is Montaigne – die onderzocht zichzelf. Iedereen roept van alles, is geneigd stellingen te betrekken, maar het is goed om eens bij jezelf na te gaan: is dat eigenlijk wel werkelijk zo? Of gaat het misschien om simplificaties waar we ons mee overeind proberen te houden?
Mijn essay is een uitnodiging aan mensen om de betrokken stellingen te verlaten. Misschien blijken tegenstellingen die onoverkomelijk leken, dat uiteindelijk niet te zijn. Dat was mijn belangrijkste overweging om het essay te schrijven.

Zit onredelijkheid dus ook in de ideologieën van de Verlichting, zoals liberalisme en socialisme?
Het is tegenwoordig vooral de religie die het verwijt krijgt van onredelijkheid, maar ook het geloof in de rede kent uitwassen. Het communisme, het sociaal darwinisme en aspecten van het fascisme zijn met hun pseudowetenschap ontsporingen van de Verlichting. Iedere overtuiging of geloof draagt zijn fundamentalistische schaduw met zich mee. Joseph Conrad laat dat mooi zien in *Heart of Darkness*. Daar heeft Mr Kurz ten behoeve van het Genootschap ter afschaffing van barbaarse praktijken in de binnenlanden van Afrika een prachtig rapport geschreven vol verlichte woorden en hoge idealen. De

verteller in het boek geeft het volgende commentaar: "Je kan hoogstens zeggen dat het wat weinig praktische handreikingen bevat. Behalve die krabbel dwars er doorheen: uitroeien die beesten!" Dat is het idee van Conrad, dat juist onder het mom van de hoogste glanzende idealen, de Verlichting, de verschrikkelijkste dingen kunnen gebeuren.
Dat geldt voor de rede, maar ook voor het liberalisme, dat in het neoliberalisme haar donkere tegenhanger vindt. Als je beseft dat alle overtuigingen kunnen verharden tot fundamentalisme is het ook niet zo lastig om je eigen onredelijkheid te erkennen.

Je eigen onredelijkheid, hoe herken je die?
Toen ik opgroeide vonden linkse dogmatici dat je de hele dag met de wereldproblemen bezig moest zijn, je eigen kleine beslommeringen deden er niet toe. Maar zo zit de mens niet in elkaar. Terwijl ik de beelden uit Irak van me af laat glijden schrik ik van het verlies van mijn Bonuskaart. Mensen zijn niet uit een stuk. Dat mag je wel van hen vragen, maar niet van hen eisen. Mensen doen dingen die rechtstreeks tegen hun overtuigingen ingaan. Je ziet dat ook bij identiteit. Mensen denken bewust te kiezen voor een identiteit, maar die is in werkelijkheid heel wankelmoedig en zeer onderhevig aan allerlei invloeden. Als je iemand naast je krijgt die je heel direct aanvalt in je geloof, dan verandert je identiteit – ineens ben je meer christen, meer moslim of meer humanist. Of wat ook maar van invloed is op je identiteit. Het idee van eigenheid is iets dat mensen willen hebben en dat je ook niet moet onderdrukken of wegvegen, want dan komt het absoluut terug. Je moet echter niet denken dat mensen uit één stuk bestaan. Identiteit is altijd betrekkelijk, daarin wordt je eigen onredelijkheid zichtbaar.

Onredelijkheid manifesteert zich dus ook in een verlangen naar eigenheid, geborgenheid en gemeenschap?
Ieder mens heeft de behoefte om ergens thuis te zijn, onder de eigen soort. Dat kunnen geloofsgenoten zijn, leeftijdsgenoten, schoolgenoten enz. Die binding zal altijd een rol spelen. Dit is in Nederland sinds de jaren '50/'60 sterk onderschat. De nadruk kwam eenzijdig te liggen op individuele vrijheid. Persoonlijke keuzes zijn dan ook in de wet vastgelegd: denk aan euthanasie, homohuwelijk, drugs. Maar het idee van een gemeenschap is in Nederland – meer dan in andere landen – heel erg ontkend. Zelfs met agressie tegemoet getreden. En nu het puntje bij het paaltje komt – door de druk van globalisering en immigratie – weet men niet meer zo zeker wie men is. Nu blijkt dat de Nederlander weinig heeft om op terug te vallen. Dat verklaart de huidige uitingen van behoefte aan een nationale cultuur, de verhitte discussies over identiteit, de canon, en de relletjes rond de uitspraken van Prinses Maxima en Minister Vogelaar.
Het is bijna psychologisch: waarom word je er zo kwaad over als Vogelaar iets zegt over het Nederland van de verre toekomst? Tien jaar geleden zou dat niet zoveel stof doen opwaaien. Dat heeft te maken met angst, een gevoel van dreiging. Wij denken dat die ander, de moslim, weet wie hij is, terwijl wij het zelf niet meer weten. Dat veroorzaakt de angst overmeesterd te zullen worden. Dat is een hele bekende angst, een bedreiging van de eigen identiteit. Juist dan ga je er krampachtig naar op zoek.

Vindt u het jammer dat die identiteit zo belangrijk wordt gevonden? En hoever mogen uitingen van identiteit gaan?
'Jammer' is inderdaad een passend woord.
Kosmopolitisme is een heel prettig ideaal. Een kosmopoliet is iemand die zich goed kan bewegen in allerlei verschillende culturen. Maar volgens mij heeft iedereen besef van identiteit nodig, ook de kosmopoliet. Een identiteit geeft de nodige zekerheid om je gemakkelijk in de wereld te begeven.
Je kunt zeggen, het zou prettig zijn als iedereen kosmopoliet is, maar een beter uitgangspunt is: nooit zal iedereen kosmopoliet zijn. En hoe ga je daar dan mee om? Hoever kom je ze tegemoet in hun hang naar eigenheid? Ik denk dan: gun mensen het recht om een kleine wereld te hebben. Bovendien kun je gemakkelijk van ze vragen dat ze hun ogen openen voor de grote wereld waar ze ook onderdeel van uitmaken. Vanuit een gevoel van eigenheid is het veel gemakkelijker omgaan met die onomkeerbare globalisering. En zolang die eigenheid binnen grenzen van de wet blijft, is er niets aan de hand.

Maar dat gebeurt niet altijd...
De enige mensen waar ik moeite mee heb zijn de fundamentalisten, die het niet kunnen verdragen dat de wereld niet overeenkomt met de wereld in hun hoofd. Dat kan ertoe leiden dat ze de wereld willen aanpassen. En dan

moet een van beide verdwijnen: of die onaangepaste wereld of zijzelf. En soms beide...
Aan de andere kant denk ik dat iedereen overtuigingen heeft die door een ander niet gewild zijn. Als dat morele principes zijn is dat vervelend. Maar je leeft nu eenmaal in een diffuse pluriforme wereld waarin het bereik van je overtuiging altijd beperkt is. Dat wil niet zeggen dat je die moet relativeren. Neem het voorbeeld van abortus: ik ben tegen abortus, maar ik stel niet de eis dat anderen er ook tegen moeten zijn of dat het verboden moet worden. Mijn vrijheid wordt begrensd door de vrijheid van anderen.

Maar dit soort morele overtuigingen willen we graag wettelijk beschermen, toch?
Natuurlijk, men probeert zijn eigen principes te bereiken via de democratische weg. Rouvoet doet dat heel goed. In die zin vind ik hem de modernste politicus van het Binnenhof. Hij kan de kwestie van moraal en morele betrokkenheid op een niet-dogmatische manier een plek geven. Hij weet het op een neutrale – dat wil zeggen voor niet-christenen te begrijpen en soms te accepteren – manier te verwoorden.
Als je met je identiteit het publieke domein in stapt, dan zul je je verstaanbaar moeten maken – je zult moeten communiceren. Als ik naar aanleiding van dit essay bij TV-zender Max ga zitten moet ik ook een andere taal spreken.

Die vertaalslag naar het publieke domein, vereist dat een soort moreel Esperanto? Een neutrale taal die iedereen kan spreken?
Het hoeft niet zo neutraal te zijn. In de hoedanigheid als publiek domein moet het neutraal zijn, maar de mensen die zich daarin begeven hoeven zich niet neutraal op te stellen. De kaders van de publieke sfeer zijn behoorlijk neutraal in Nederland. De Grondwet en het Wetboek van Strafrecht, dat staat allemaal goed op z'n plek.
Ik heb er helemaal geen problemen mee als mensen naar de Koran of een hadith verwijzen om een punt te maken. Zover gaat mijn claim niet. Het is niet zo dat alleen onder verwijzing naar de rede argumenten gelegitimeerd kunnen worden.
Sommigen zullen zich beroepen op wat hun opa altijd heeft gezegd, dat is prima.

Dus als iemand een wet met zo'n argument verdedigt, vindt u dat prima?
Jazeker. Dat zal alleen niet zo serieus genomen worden. Je staat wel bloot aan het kritische debat. Het is een misvatting dat, wanneer mensen zich vrij mogen uitdrukken, dat niet weersproken zou kunnen worden. Ik geloof in de zelfreinigende werking van het publieke debat. Die zuiverheid kun je niet afdwingen, door alle onredelijkheid uit te bannen.
Ik vind het Wikipedia-model wel passend. Binnen dat systeem kunnen mensen allerlei verkeerde informatie verspreiden. Men kan wiki's manipuleren, de CV een beetje aanpassen enzovoort, maar juist die openheid zorgt ervoor dat er een balans ontstaat. Het staat iedereen vrij je te verbeteren. Die balans is nooit 100%, maar het is een prestatie van formaat. Ik ben niet zo van de grote toekomstvisioenen, maar dit ervaar ik wel als iets nieuws. De techniek maakt iets mogelijk wat al in de mensen lag. Het heeft de mensen geholpen een soort natuurlijke orde in het omgaan met kennis te vinden.
Dus de ruimte die ik bepleit voor eigenheid is niet rigide. Ze mag weersproken worden. Als iemand beweert dat de vrouw horig is aan de man, en de vrouw denkt er zelf anders over, dan heb je al een probleem. Dus het sluit geen conflicten uit. Intolerantie hoeft niet getolereerd te worden. Maar het hoeft niet tot ongelukken te leiden als je de mensen een beetje onredelijkheid gunt.
Soms proef ik een soort smetvrees voor iedere vorm van vermeende onredelijkheid. Dat is mijn probleem met Verlichtingsadepten. Die hebben hele mooie idealen, maar zij kunnen net zo hard ontsporen. Het is allemaal mensenwerk. De Verlichting is geen huurcontract dat je kunt ondertekenen, waarna je verlicht bent. Het is een houding van zelfstandig nadenken, een lovenswaardig streven dat op allerlei manieren gecorrumpeerd kan worden.

U schrijft ergens dat eigenheid haar grens vindt in de overtuiging van anderen. Doet u daarmee de verscheidenheid in Nederland geen onrecht?
Er mogen best botsingen zijn tussen overtuigingen, maar je mag niet vals spelen. Je leeft in een wereld die pluriform

is. Dat te onderkennen is een voorwaarde. Jouw opvatting is slechts een van de opvattingen.
Ik noem vaak het voorbeeld van Bok van Blerk. Een jonge Zuid-Afrikaanse zanger die trots is op de geschiedenis van de blanke Boeren in Zuid-Afrika – en dat ook uit wil dragen, maar die tegelijk zegt: ik leef in het Regenboogland, met veel diversiteit. Zodra je besef hebt van die regenboog, kun je ook zeggen 'dus ik kan ook mijn eigen ding doen'. Je moet alleen in gedachten houden – dat is het enige veelgevraagde in mijn boek – dat je moet accepteren dat de wereld er anders uitziet dan je zou willen.
Een recent voorbeeld is de EO die de evolutietheorie uit een natuurdocumentaire knipt. Dat gaat te ver. Je mag geloven wat je wil, maar je kan niet de uitingen van iemand anders aanpassen aan wat jij gelooft. Maak dan je eigen natuurfilms!

Hoe denkt u over Nederland? Bent u bezorgd? Of misschien vermoeid van alle vaderlandse discussies?
Ik heb een rimpelloze jeugd meegemaakt. Maar sinds tien jaar lijkt Nederland te zijn opgeschrikt uit een zekere verdoving. Dat heeft alles te maken met de Leefbaar-beweging, met Fortuyn. Die Leefbaar-beweging vergaten we snel omdat die alweer verdwenen is en een beetje knullig leek. Maar ze was een soort intuïtieve reactie op globalisering en immigratie. En ze was nog voor 9/11. Mensen dachten: het is allemaal wel goed met Europa, ik heb mijn eigen dorp, mijn eigen gemeenschap. De problemen van mensen bestaan toch vooral uit te lage verkeersdrempels in de buurt. Dit soort kleine dingen, zeg maar de wereld van de Bonuskaart, zijn mensen op gaan eisen – *with a vengeance*. Dat is begrijpelijk, maar je moet daar niet in blijven hangen. Je moet vanuit die kleine wereld manoeuvreren in Europa. Je kunt via het particuliere tot het universele komen, dat is een dragende stelling van mijn boek. Als dat niet gebeurt, sluit je jezelf op. Voor dat geluid wil ik me graag sterk blijven maken.

Moet de overheid een rol in spelen in het stimuleren van die Nederlandse eigenheid? Wat vindt u van het huidige kabinet op dit punt? Betuttelend?
Een normen en waardendebat, daar ben ik helemaal niet tegen. Het kan betutteling worden, zoals die protesten tegen een billboard van een vrouw in ondergoed, maar dat hoeft niet. Er is behoefte aan gemeenschap, dat heeft de regering goed begrepen. Aan de individuele vrijheid zal niet veel meer getornd worden, de wetten die onze individuele vrijheid waarborgen staan, en nu willen we weten wat gemeenschap is. Dat besef wil de regering uitdrukken.
Moralisme wordt te snel verward met morele betrokkenheid. Anderen de les lezen, op religieuze gronden ageren tegen homoseksuelen, is nog iets anders dan je moreel betrokken weten bij je omgeving. Het is zeker niet kwalijk dat de regering dat op de agenda heeft gezet. De smetvrees voor betutteling is heel lang ziekelijk geweest. Ook het gemeenschapsdenken kan doorslaan, trouwens. Als ik Ad Verbrugge lees, denk ik, zo mag je vinden dat de wereld in elkaar steekt, maar zo zal hij er nooit meer uitzien. Er zitten sentimenten in die ik niet meer van deze wereld vind. Je kan het wel bedenken en op papier zetten, maar dan loop je dus gefrustreerd rond, want de wereld zal zich er nooit meer naar voegen. De zaken moeten werkelijk geherdefinieerd worden.

Hoe zou u de Nederlandse gemeenschap dan herdefiniëren?
Het belangrijkste is dat ik geen gemeenschappen meer zie die allesbepalend zijn. Dus het hele idee van een nationale identiteit als een allesbepalend iets, daar geloof ik niet in. Dat zal nooit meer alle Nederlanders kunnen omvatten.
Dat is niet erg. Het idee dat je een soort rare verzameling bent, is een heel Nederlands idee. Nederland is versplinterd en het enige dat lang gewerkt heeft om de boel bij elkaar te houden is het consumentisme. Het verlangen naar eigenheid is juist daar een reactie op. Sommigen zitten de hele dag belbundels te vergelijken, maar veel mensen nemen daar geen genoegen mee.
Als mensen daarentegen zeker zijn over wie ze zijn, kunnen ze ook open staan voor anderen. Er wordt altijd gedaan alsof – wanneer je deel bent van een groep – je niet meer open kan staan voor anderen. Dat is onzin. Het enige wat je moet doen is je niet bedreigd voelen. En dat is eigenlijk heel gemakkelijk.

In zijn essay 'Onredelijkheid' (De Bezige Bij, 2007) vat Bas Heijne de brede discussie over de Nederlandse identiteit helder samen. De druk van een verenigd Europa, de globalisering en het debacle van het multiculturalisme zorgen voor een herwaardering van identiteit. Dat wordt zichtbaar in bijvoorbeeld de Fortuyn beweging en de verhitte discussies over de Nederlandse identiteit. Het gevaar van die herwaardering – het verlangen ergens bij te horen, te ordenen – is dat de verhouding tussen het individu en de samenleving onder druk komt te staan. Heijne probeert die tegenstelling op te lossen door aan te geven dat het om een schijnbare tegenstelling gaat. Mensen kunnen alleen pluralistisch of kosmopoliet zijn als ze zich ook ergens thuis kunnen voelen. Maar men moet er dan altijd bij denken dat de eigen overtuiging of identiteit nooit door iedereen gedeeld zal worden. Want alleen dan is de (veronderstelde) onredelijkheid van de ander geen probleem.

Een vrijgemaakt visioen: Verbrughs vroege visie op de staat[1]

Ewout Klei is bezig met een promotiestudie naar het Gereformeerd Politiek Verbond aan de Theologische Universiteit Kampen (Broederweg).

Op 14 april 2007 hield het WI het congres 'Macht en overtuiging'. Stefan Paas en Ad de Bruijne namen daar afstand van de visie van GPV-theoreticus Bart Verbrugh, die streed voor "de openbare erkenning van de afhankelijkheid en hoge lofwaardigheid van God in het burgerlijke leven." In dit artikel, dat gebaseerd is op nieuw bronmateriaal uit het archief van Verbrugh, wil ik kijken naar de visie van Verbrugh in de tweede helft van de jaren veertig, toen zijn politieke systeem (net als de GPV-burcht) nog in de steigers stond. Tegen welke achtergronden vond Verbrughs politieke ideeënvorming in deze jaren plaats en hoe dacht hij over de verhouding tussen kerk en staat, theocratie en democratie?

Bart Verbrugh werd op 19 juli 1916 in Den Haag geboren en groeide op in een conservatief-liberaal gezin, maar bekeerde zich in 1936 als student tot het christelijk geloof. Van 1942 tot 1945 had hij gevangen gezeten in een Jappenkamp in Nederlands-Indië. Bij zijn terugkeer in Nederland in 1946 werd hij lid van de Gereformeerde Kerken (vrijgemaakt) en van de Antirevolutionaire Partij. Hoewel Verbrugh gepromoveerd was in de chemie lag zijn hart bij de politiek, waar hij in zijn vrije tijd erg veel mee bezig was.[2] Verbrugh was een autodidact en ontwikkelde door van alles en nog wat te lezen een eigen politieke theorie, die we niet los mogen zien van de Doorbraak en de theocratische ideeën van de hervormde theoloog A.A. van Ruler.[3]

Verzuiling en eenheidsstreven

Na de Tweede Wereldoorlog verlangden idealistische intellectuelen naar de opheffing van de verzuiling. Het Nederlandse volk moest een eenheid vormen. De antithese tussen protestanten en katholieken en de tegenstelling tussen christenen en socialisten had afgedaan. Christenen konden best lid worden van een niet-christelijke partij. In tegenstelling tot de vooroorlogse SDAP was de in 1946 opgerichte PvdA niet antichristelijk. Linkse christenen als W. Banning en J.J. Buskes waren tot in de jaren zestig prominent aanwezig in de partij.[4]
De wens tot volkseenheid was overigens niet louter een linkse aangelegenheid. Zo waren er vanuit de hoek van de in de oorlog opgerichte krant *Trouw* plannen om de ARP en de Christelijk-Historische Unie te laten fuseren, hoewel hier uiteindelijk niets van terecht kwam.[5] Ook waren er christenen die de grondwet in christelijke zin wilden wijzigen, zoals de katholieke politicus C.P.M. Romme[6] en de hervormde theoloog A.A. van Ruler, die Verbrugh diepgaand heeft beïnvloed.

Invloed Van Ruler

Van Ruler was de drijvende kracht achter de Protestantse Unie (PU), een politieke partij die in 1946 niet in de Kamer werd verkozen en daarna als stichting tot in de jaren tachtig het blad *De vrije natie* zou uitgeven. De PU was volgens Van Ruler ten volle *up-to-date*. Zijn partij wilde

ook een doorbraak. Het was echter geen doorbraak van een eenheidspartij, maar een doorbraak door de neutraliteit, een doorbraak tot op de geestelijke grondslag van de Nederlandse staat. De grondwet moest worden hervormd in christelijk-nationale zin.[7] Hij had daarom felle kritiek op de ARP en de CHU die volgens hem alleen maar uit waren op het herstel van de vooroorlogse confessionele coalitie en de neutrale staat hadden geaccepteerd. Ze hadden hun "profetisch-apostolische oer-gereformeerde agressiviteit" verloren.[8] Christenen mochten nooit tevreden zijn met de status-quo. Het was theocratie of christenvervolging. De kerk was niet werkelijk vrij wanneer de staat de nationale instellingen van onderwijs, kunsten en wetenschappen naar zijn eigen humanistische of heidense opvattingen zou inrichten. Zij was pas vrij wanneer ze een vooraanstaande positie in het politieke bestel zou innemen. Van Ruler wilde daarom dat afgevaardigden van de Nederlandse Hervormde Kerk zitting kregen in het kabinet, de gedeputeerde staten en in het college van burgemeester en wethouders, zij het dan met een adviserende stem. Een neutrale overheid leidde in zijn ogen tot de tirannie van de meerderheid. Van Ruler was daarom fel tegen democratie met gelijke rechten voor iedereen. De "moderne, godvergeten democratie" ontwikkelde zich volgens Van Ruler feilloos naar het "absolutisme van het heidendom".[9] Christenen moesten daarom theocratie eisen:

> "De naam van God is geheel eenig in zijn imperialisme en intolerantie. Als men daarvoor opkomt, dan moet men er duidelijk bij zeggen, dat men niet tevreden kan zijn, als men ook een duit in het zakje mag doen, maar dat het Woord van God een albeheerschende en organiseerende macht is en dat men dáárvoor plaats zoekt in het staatsbestel en dat men daarom vóór alle andere dingen eerst de grondwet gewijzigd wil zien. Men heeft dan alle kans, outcast te worden, omdat men het schoone spel van schijn, het politiek ballet op den dansvloer der neutraliteit ruw verstoort, maar dat moet men riskeren." [10]

Theocratisch Utopia

Van Ruler begreep wel dat er in zijn theocratische Utopia veel onwaarachtigheid en geveinsdheid kon voorkomen. Men zou maar doen alsof men gelooft ter wille van het dagelijks brood en de politieke macht. Maar dat vond Van Ruler van ondergeschikt belang. Het ging om de eis. Tegen eventuele geveinsdheid had de kerkelijke tucht te waken.[11]

Van Ruler was een theocratisch theoloog omdat de politiek het centrum was van zijn eschatologie. De geschiedenis draaide niet om het verbondsvolk maar om de staat als gestalte van het Koninkrijk Gods. Het vraagstuk van de openbaring van God in de wereld stond in een wereldhistorisch verband. Men moest zich daarom niet slechts orienteren op de Franse Revolutie maar ook op Constantijn de Grote, Clovis en Karel de Grote. Door hen werd de staat gekerstend en werd de droom van het Godsrijk over Europa opgericht. Sindsdien had de God van Israël zestien eeuwen lang in Europa geheerst.[12] Volgens Van Ruler was de kerk er ter wille van de staat. De levensvorm van het christendom was te vinden in de gestalte van het volksleven onder de kerkelijke en burgerlijke overheid.[13]

Gods eer in het publieke leven

In de jaren 1945-1950 debatteerden de gereformeerd-vrijgemaakten druk over hun 'politieke roeping'. De meeste aandacht ging uit naar de vraag of het nog mogelijk was om met de synodalen in organisatorisch verband samen te werken. Verbrugh vond deze vraag echter niet zo interessant. Hij zocht naar een antwoord op de "christen-democratische" visie van Kuyper. Hij wilde Van Rulers visie in zoverre aanpassen, dat de vrijgemaakten er ook mee uit de voeten zouden kunnen. Hij vermeed daarom het woord 'theocratie', dat onder vrijgemaakten wellicht een te negatieve klank had, en sprak over 'universeel-christelijke politiek', het christendom dat streefde naar de erkenning van Gods eer in het publieke leven.

In het nooit gepubliceerde *Universeel Christelijk Manifest* ziet Verbrugh politiek, net als Van Ruler, als een gestalte van Gods Koninkrijk. Ook Verbrughs eschatologie draaide om de politiek. Volgens hem had het universele christendom haar politieke betekenis verloren toen het in de Middeleeuwen werd opgeofferd aan de absolute willekeur van keizers en koningen. Door de Reformatie in de zestiende eeuw leek het erop of het universele christendom weer aan de macht zou komen, maar rationalistische krachten kregen dankzij het humanisme en de Verlichting de overhand. Vooral de democratische staatsinrichting van 1848 was het propagandamiddel van het rationalisme. Dit moest worden teruggedraaid opdat het universele christendom weer werd hersteld.[14]

Verbrugh moest de kerkelijke kloof met de hervormden overbruggen. Hoewel de vrijgemaakten net als Van Ruler de pluriformiteitsleer[15] van Kuyper afwezen, waren ze het natuurlijk niet eens met zijn stelling, dat de Nederlandse Hervormde Kerk de Nationale Kerk was. Wel wezen ze de neutrale overheid af. Verbrugh probeerde een vrijgemaakte visie te ontwikkelen. Hij correspondeerde hierover met verschillende mensen en schreef er over in verschillende kerk- en opiniebladen.

Groots visioen

Het eerste blad waarin Verbrugh zijn visie verwoordde was *Herrijzend Nederland*. Dit protestants-christelijke

blad was van de naoorlogse euforie doordrenkt. Hoogideële beginselopvattingen van christelijke staatkunde werden in dit blad gepropageerd. Ook werd er gepleit voor meer eenheid op rechts. Gereformeerde ARP'ers en hervormde CHU'ers die voor de oorlog nauwelijks met elkaar in gesprek gingen, discussieerden in het blad over de toekomst van Nederland. Bovendien besteedde het blad aandacht aan Protestantse Unie en de vrijgemaakten. De vrijgemaakte theoloog B. Holwerda had in de zomer van 1945 zelfs een artikelenserie voor het blad geschreven, waarin hij pleitte voor eenheid op principiële basis en voor democratisering van het partijwezen, en betoogde dat het initiatief bij de kiesverenigingen moest liggen.[16]
Verbrugh's ideeën waren minder praktisch en hadden meer weg van een groots visioen. Naar analogie van de Partij van de Arbeid en de Partij van de Vrijheid[17] wilde Verbrugh dat er een Partij van het Christendom zou worden opgericht, "een universele, christelijke Partij, waarin allen, Katholieken, Protestanten, vrijzinnigen en onkerkelijken, samengaan onder de wet van het Kruis en met het doel van de eer van den God die dat Kruis in de wereldhistorie heeft beschikt hoog te houden." [18]

Hiermee koos Verbrugh dus duidelijk voor een uiterlijke christelijkheid. De partij moest zich openstellen voor ieder die wilde meebouwen aan een wereld die voor Gods majesteit zou getuigen.

Bilderdijk in plaats van Groen

Meer ruimte kreeg Verbrugh in de *Gereformeerde Kerkbode van het Noorden*, waarvoor hij in de periode november 1947 – januari 1948 de artikelenserie 'Een nieuw staatkundig program' schreef. Verbrugh pleitte in zijn serie voor een christelijke grondwet. Hij had bezwaar tegen de onveranderde toepassing van de beginselen van Groen en Kuyper in zijn eigen tijd. Zij ontwikkelden hun ideeën in de tijd van de eerst opkomende en daarna zegevierende democratie. Volgens Verbrugh was de democratie nu in crisis en ontbinding. Christenen hadden geen overwicht meer in de politiek.[19] Het in wezen revolutionaire meerderheidsbeginsel, waar Kuyper in zijn tijd nog gebruik van had gemaakt om de positie van de christenen te versterken, had zich volgens Verbrugh nu tegen de christenen gekeerd. Men was daarom revolutionair wanneer men wilde blijven vasthouden aan het antirevolutionaire program van Kuyper.[20]
Verbrugh wilde niet teruggrijpen op de antirevolutionaire eenzame evangeliebelijder en staatsman Groen van Prinsterer maar op de reactionaire romanticus en dichter Willem Bilderdijk. In tegenstelling tot Groen, die ook oog wilde hebben voor de positieve gevolgen van de Franse Revolutie, had Bilderdijk zich volgens Verbrugh nooit aangepast aan de veranderde tijdgeest.[21] Hieruit blijkt duidelijk dat de politiek die Verbrugh in de jaren veertig voorstond niet antirevolutionair maar reactionair was. De concrete 'hervormingen' die hij voorstond wijzen ook in reactionaire richting uit.

Vrij Politiek Tractaat

De ideeën voor een nieuw staatkundig program werden uitgewerkt in het *Vrij Politiek Tractaat* (VPT), dat Verbrugh in 1948 schreef. Verbrugh begon zijn traktaat met een "Tekening van enige gevaren waarmee het Westerse libertinisme de christenen bedreigt." Net als Van Ruler vond Verbrugh dat christenen pas vrij waren wanneer ze aan de macht waren. In een democratische staat was er volgens hem voor de ware gelovige geen echte vrijheid, omdat men daar alleen het recht had om mee te praten over de agenda die door de "libertijnse politiek" was vastgesteld. Groen van Prinsterer werd bijvoorbeeld buiten de orde verklaard wanneer hij in de Kamer van zijn geloof getuigde.[22]

Radicale aanpak

Het VPT had hiervoor echter een radicale oplossing bedacht: de gelovigen moesten de leiding nemen in het openbare leven.[23] Dit was volgens Verbrugh de enige manier om aan de dreigende tirannie te ontsnappen. Hij wilde daarom dat het actief en passief kiesrecht van "openlijke ongelovigen" werd ingetrokken en dat partijen die niet Gods eer als doelstelling hadden werden verboden. Ook moest er een departement van nationale voorlichting komen. Die zou het volk hebben te wijzen op God, aan wie de overheid haar gezag ontleende – onder toezicht van ware gelovigen- en op het doel, waarop het overheidsbeleid behoorde te zijn gericht: de verbreiding van Gods eer in de wereld.
Verbrugh vond echter wel dat de rechtszekerheid van alle onderdanen moest worden gehandhaafd.[24] Een hooggerechtshof, onder leiding van H.M. de koningin, waarvan de leden gekozen moesten worden door de politieke geloofsgemeenschap, was de kroon op het werk. Dit hof moest wetten toetsen aan de grondwet en kon besluiten die in strijd waren met het christendom terugdraaien omdat ze 'ongrondwettelijk' waren.[25] Volksinvloed mocht, maar volkssoevereiniteit was uit den boze.
Verbrugh maakte aan het slot van zijn traktaat een onderscheid tussen een "geloofsgemeenschap" en een "werkgemeenschap". De geloofsgemeenschap bestond uit de leden van het GPV, de werkgemeenschap was daarentegen veel breder. Bondgenoot kon in principe iedereen zijn, mits hij of zij Christus' koningschap publiek erkende en zich onder het gezag van de politieke geloofsgemeenschap plaatste.[26]

Burke Stichting als bondgenoot?

Dit laatste idee is Verbrugh altijd trouw gebleven. Hij bleef altijd naar bondgenoten zoeken omdat dit volgens hem de enige manier was om aan het isolement te

ontsnappen. 'Bondgenoten' van het GPV (maar vooral van Verbrugh) waren achtereenvolgens de Nederlandse Concentratie, de Stichting Johannes Althusius, het Nationaal Evangelisch Verband, de Stichting Nationaal Christelijke Politiek en de Nationaal Christelijke Unie. In 2000 had Verbrugh nog het plan om van de Edmund Burke Stichting een bondgenoot te maken, maar van deze 'flirtation' kwam niets terecht omdat B.J. Spruyt c.s. het christendom meer als middel dan als politiek doel zagen.[27]

Spanning in ChristenUnie

De ideeën van Verbrugh waren in de jaren veertig in zekere zin *up-to-date*. Hij streefde net als vele anderen naar een nieuwe bezieling van Nederland. Verbrugh is erg beïnvloed door Van Ruler en heeft van diens ideeën overgenomen, hoewel hij het begrip 'theocratie' vermeed en de kerk als instituut geen bijzondere plek in de staat toedichtte. Hoewel Verbrugh een voorstander is van de scheiding van kerk en staat moeten we zijn vroege visie als theocratisch typeren. In navolging van Van Ruler vatte Verbrugh de staat op als een gestalte van Gods Koninkrijk, waarbij dus de eis hoorde dat de staat christelijk behoorde te zijn.

Begin jaren zestig, toen zijn ideeën in het GPV-program terechtkwamen, zou Verbrugh afstand nemen van de meest vergaande ideeën in het *VPT*, waaronder de passage over het intrekken van de politieke rechten van openlijk ongelovigen. Maar de democratie als regeringsvorm zou hij nooit accepteren.[28] Verbrugh bleef streven naar de erkenning van God in de grondwet en de instelling van een Hooggerechtshof dat democratisch genomen besluiten die in strijd waren met de christelijke grondwet kon terugdraaien.

Ook het rapport-Schutte van oktober 2006, dat *zegt* de democratie te accepteren, houdt aan deze theocratische ideeën vast.[29] Omdat de ChristenUnie – die met haar uiterst principiële standpunten tot een eeuwige oppositie veroordeeld leek te zijn - nu op het regeerkussen zit, is een politiek-theoretische en -culturele heroriëntering noodzakelijk. Om zijn inzet en idealisme mag Verbrugh worden hooggeacht, maar zijn oplossingen zijn, zeker anno domini 2007, niet meer realistisch.

1 Dit artikel is een bewerking van een paragraaf in hoofdstuk I van mijn te schrijven proefschrift over het *Gereformeerd Politiek Verbond*.
2 Zie: A.J. Verbrugh, *Jong zijn en oud worden (scheppende leiding in een periode vanaf ca. 1920)* (Amsterdam 2002) 11-137. Een kortere autobiografie: A.J. Verbrugh, 'Christelijk geloof, wereldbeschouwing, politiek en beroepsarbeid' in: M. van Vliet, *Van rechts tot rood. Christenen in de politiek* (Breda 1986) 100-111. Een biografische schets: E. van Middelkoop, 'Partijtheoreticus tot de eer van God. Bart Verbrugh (1926-2003)', *Jaarboek parlementaire geschiedenis 2003* (Den Haag 2003) 141-144.
3 Op dit moment is oud-senator J.P. de Vries bezig met een promotieonderzoek naar de visie van A.A. van Ruler over theocratie. Hij heeft hier eerder over geschreven in: J.P. de Vries, 'Christenen en hun politieke roeping 1945-1950', Radix 24 (1998) 204-214.
4 P. de Rooy, 'Een zoekende tijd. De ongemakkelijke democratie, 1913-1949' in: R. Aerts e.a., *Land van kleine gebaren. Een politieke geschiedenis van Nederland* 1780-1990 (Nijmegen 1999) 179-264, 239 e.v.
5 R.S. Zwart, *Gods wil in Nederland: christelijke ideologieën en de vorming van het CDA, 1880-1980* (Kampen 1996) 178-190.
6 C.P.M. Romme, *Nieuwe grondwetsartikelen. Een bijdrage tot herstel en vernieuwing (onder toevoeging van de geldende grondwet)* (Amsterdam z.j.) 12.
7 A.A. van Ruler, *Onze grondlijnen* (z.p. 1948) 4.
8 Van Ruler, *De staat en de openbaring. Rede uitgesproken op de algemene vergadering van 20 mei 1947* (z.p. 1947).
9 Idem, *Religie en politiek* (Nijkerk 1945) 259-265, 244, 345.
10 Idem, *Religie en politiek* 299.
11 Ibidem, 354, 302.
12 Idem, *De staat en de openbaring* 5-6.
13 Idem, *Droom en gestalte* 23, 158.
14 A.J. Verbrugh, 'Universeel Christelijk Manifest'. *Archief Verbrugh*. Archief- en Documentatiecentrum (ADC) van de Gereformeerde Kerken in Nederland. Kampen.
15 De leer dat er hier op aarde meerdere 'ware kerken' zijn en één onzichtbare ware kerk. De vroege vrijgemaakten leerden daarentegen dat er één zichtbare ware kerk was.
16 Zie: B. Holwerda, 'De eischen van het ogenblik', *Herrijzend Nederland* nr. 164 (13 juli 1945) 1; Idem, 'Organisatorische of principiële eenheid?', *Herrijzend Nederland* nr. 165 (20 juli 1945) 1; Idem, 'Vernieuwd partijverband', *Herrijzend Nederland* nr. 166 (27 juli 1945) 1; Idem, 'De eisch van het Evangelie' *Herrijzend Nederland* nr. 167 (3 augustus 1945) 1.
17 De Partij van de Vrijheid was de voortzetting van de vooroorlogse Liberale Staatspartij. In 1948 ging zij op in de VVD. De Partij van de Vrijheid moet niet worden verward met de Partij voor de Vrijheid die in 2006 is opgericht door Geert Wilders.
18 A.J. Verbrugh, 'Waar blijft de partij van het christendom?', *Herrijzend Nederland. Christelijk weekblad* nr. 211 (19 juli 1946) 1-2.
19 A.J. Verbrugh, 'Een nieuw staatkundig program', *Gereformeerde kerkbode waarin opgenomen zijn de officiëele mededeelingen van de Gereformeerde Kerken in het noorden des lands* III, nr. 48 (1 november 1947) 4-5, aldaar 4.
20 Verbrugh, 'Een nieuw staatkundig program' nr. 49 (8 november 1947) 5-6.
21 Ibidem, nr. 48, 5.
22 A.J. Verbrugh, K. Drost en W. Vreeken, *Vrij politiek tractaat. Tekening van enige gevaren waarmee het Westerse libertinisme de christenen bedreigt* ('s-Gravenhage 1949) 24, 90.
23 Verbrugh, Vrij politiek tractaat 137.
24 Deze gedachte is nogal merkwaardig, want de consequentie van Verbrughs visie is dat aan alle vormen van openlijk ongeloof het zwijgen moet worden opgelegd.
25 Ibidem, 75-76, 96-98, 115-118, 136.
26 Ibidem, 135.
27 Zie: H. Vollaard, 'Een christelijke of seculiere bezieling van de Nederlandse gemeenschap? Over de conservatieve avances naar SGP en ChristenUnie' in: H. Pellikaan en S. van der Lubben, *Ruimte op rechts? Conservatieve onderstroom in de Lage Landen* (Utrecht 2006) 86-106, aldaar 99 e.v.
28 A.J. Verbrugh, *Universeel en antirevolutionair. Toelichting bij de richtlijnen voor de nationaal-gereformeerde, dat is universeel-christelijke politiek* I, Publicatie van de Groen van Prinsterer Stichting, nr. 41 (Groningen 1980) 47.
29 *Burger en politiek. Een kwestie van vertrouwen. Een christelijke visie op het functioneren van het democratisch bestel* (oktober 2006) 26-27.

Hart voor de zaak, maar voor welke?

Nieuwe bezinning op geloof en politiek, kerk en staat

Door Geert Jan Spijker, medewerker WI

De afgelopen paar jaar is er veel literatuur verschenen over religie in het publieke domein. Wie dacht dat religie langzaam zou uitsterven, is bedrogen uitgekomen. De rol van religie is ook in de publieke sfeer allerminst uitgespeeld, de politieke verhoudingen in bestuurlijk Nederland laten dat goed zien. Maar waar hebben we het precies over als het gaat over 'een opleving van religie'?In dit artikel grasduin ik in een aantal bundels over religie en politiek. Waar gaat uw hart naar uit: religie of politiek, kerk of staat? En welke gevolgen heeft dat voor ons samenleven?

Vijf modellen: geloof en samenleving

Om te beginnen geef ik in navolging van de theoloog Ad de Bruijne vijf modellen die scherp inzicht geven in hoe divers er wordt gedacht over de relatie van geloof en samenleving.[1] Misschien lukt het om de hierna te bespreken auteurs in deze 'hokjes' te stoppen.

1. *Theocratie*: Christus regeert, ook via de overheid, die hem publiek moet erkennen. Gods wet moet de Nederlandse wetgeving stempelen en de samenleving moet een Bijbels-christelijk karakter dragen.
2. *Liberalisme*: kerk en staat moeten gescheiden zijn. De overheid is godsdienstig neutraal. In het publieke leven zijn we alleen gebonden aan datgene waar we het op basis van ons gezond verstand eens over kunnen zijn. Religie is een privé-zaak.
3. *Religie als bindmiddel*: elke samenleving heeft een bindmiddel nodig, een geestelijk centrum met gedeelde waarden. Overheid en samenleving moeten niet direct christelijk zijn, maar wel de christelijke waarden bevorderen.
4. *Confessioneel pluralisme*: alle stromingen moeten voluit mee kunnen doen in het publieke domein. Ze hebben alle gelijke rechten. De overheid spreekt zich niet uit voor een religie in het bijzonder.
5. *Blijf jezelf*: kerk en christenen bemoeien zich niet met staat en macht, maar proberen vanuit kleine (kerk)gemeenschappen te laten zien wat de samenleving van de toekomst is.

Het ongemak van religie

Heeft religie positieve of negatieve gevolgen voor onze publieke ruimte? Liberalen zullen religie snel negatief duiden, terwijl christenen zich dan gaan verdedigen. Maar zo eenduidig ligt het niet. De ene religie is de andere niet. De islam is inhoudelijk natuurlijk anders dan het christendom.

Daarnaast is binnen religies ook niet iedere uiting vredelievend, zoals misschien de bedoeling is. De titel van de bundel *Het ongemak van religie* wijst daar op.[2] Religie is als een vuur: warm, maar ook gevaarlijk. Aldus prof. De Kruijf in zijn artikel 'Godsdienst: een onbehaaglijke factor'. Religies kunnen een verrijking en een bedreiging zijn. Religie brengt vaak ook hartstocht met zich mee, iets absoluuts dat mensen willen uitdragen en niet voor zichzelf kunnen houden: "Over wat ons heilig is moeten we het hebben!" (26).

Uiteraard kunnen geloof en passies de verkeerde kant op werken. Sommigen lijken zelfs alleen daar oog voor te hebben (Cliteur c.s.). De godsdienstvrijheid komt dan eerder neer op het indammen van religies dan op het er ruimte aan geven. Zij vinden godsdienstvrijheid misschien een groot goed, maar alleen zolang we

godsdiensten onder controle hebben (27).
Het is van belang dat burgers, ook gelovigen, een bepaalde positieve relatie met de staat hebben, aldus De Kruijf. Wil een staat goed functioneren dan moet de overheid een zekere binding met de burgers onderhouden. De burgers moeten zich een beetje in hun overheid kunnen herkennen. De staat is immers een gemeenschap van burgers en overheid.
De Kruijf hanteert het model van het dubbel denken. Samenleven met verschil doe je door twee keer te denken: een keer gericht op je eigen identiteit en een keer vanuit de bereidheid tot samenwerking met groepen van wie je de identiteit erkent. Zo kun je tegelijk gelovige (zelfs theocraat) en goed staatsburger zijn. De dubbele vraag is: hoe kunnen gelovigen hun politiek engagement vormgeven? En: zijn ze (we) werkelijk bereid tot samenleven met groepen die hen (ons) vreemd zijn?

Waarden-volle rechtsorde: religieuze inspiratie

De moraaltheoloog Merks laat in zijn artikel in diezelfde bundel zien dat godsdiensten een onmisbare factor zijn, ook voor het politieke leven. Natuurlijk is er het gevaar van vermenging, van politieke religie, maar er is, in ieder geval binnen het christendom, ook altijd de lijn geweest van religieuze kritiek op politieke macht. De wortels van de rechtsstaat liggen in de traditie van het christendom zelf, aldus Merks: bijvoorbeeld de notie dat rechtvaardigheid boven macht staat (denk aan de kritiek op koningen door de profeten) of het 'geef de keizer wat hem toebehoort en God wat hem toekomt' (75).
Het recht is altijd gebaseerd op waarden. De waarden-volle rechtsorde heeft niet alleen een negatieve 'schade afwerende' functie, maar ook een positieve taak om de gemeenschap op te bouwen, stelt Merks. In de cultivering van die waarden spelen religies een belangrijke rol. De staat is niet waardeneutraal, al dient hij wel neutraliteit te betrachten bij de realisering van die waarden door middel van de rechtsorde. Geen stroming verdient een voorkeursbehandeling. Kortom: neutraliteit betekent onpartijdigheid. De staat moet discriminatie en voorkeursposities vermijden. De staat moet tolereren, maar mag niet 'bewonderen of waarderen', in de woorden van Merks.

Religie als bindmiddel?

Regelmatig klinkt de roep om eenheid en identiteit, ook in Nederland. Kan het christendom hier een rol in spelen? Ook al is Nederland niet christelijk meer, kan de christelijke erfenis misschien iets samenbindends bieden voor ons Nederlanders? De politiek denker Govert Buijs vraagt zich dat (ook in *Het ongemak van religie*) af:

hoe kan vaderlandsliefde worden verankerd in de ziel van de burgers? En: moet dat?
De staat is beperkt, aldus Buijs, en de overheden moeten hun grenzen kennen in wat zij van de burgers kunnen verlangen en afdwingen. Het menselijk bestaan heeft diepere lagen dan de politiek kan aanboren, vervolgt hij (97). De politicus wil graag achting en toewijding van zijn onderdanen. Maar religie raakt de mensen daar waar geen koning kan komen: in het hart (98). Dat vinden politici niet altijd even leuk. Kan de overheid loyaliteit aan de staat afdwingen?
Probleem is dat christenen hun (eerste) loyaliteit al gegeven hebben aan een hemels koninkrijk, stelt Buijs. Liefde voor het vaderland is dus altijd voorwaardelijk, secundair. Moeten christenen daarom verwijderd worden uit de staat? En moslims? De verleiding bestaat voor elke overheid. Ze moet oppassen niet teveel te eisen van haar burgers. Een samenbindende religie wordt al gauw een vrijheidsbeperkende staatsreligie, de wereldbeschouwing van de meerderheid: de staat gaat dan denkbeelden opleggen.

Binding uit dankbaarheid

Wat is dan de oplossing? De staat moet gemeenschap stichten door de geestelijke vrijheid te erkennen, aldus Buijs. Mensen hebben immers altijd loyaliteiten die boven de staat uitgaan. Het is de vraag hoe de staat die loyaliteiten niet frustreert en tegen zich laat keren.
We moeten volgens Buijs geen samenbindende civiele religie nastreven, maar letten op de publieke zijde van religies. Van daaruit moet een overlappende consensus ontstaan van rechtsstatelijke waarden. De manier waarop religies de regels van de rechtsstaat internaliseren kan heel verschillend zijn. Maar dat er een verbondenheid met de rechtsstaat moet zijn staat buiten kijf. Levensbeschouwingen moeten actief aansluiting zoeken bij de rechtsstaat. Dat is niet altijd eenvoudig. Maar verbondenheid tussen religie en rechtsstaat kan juist ook ervaren worden omdat gelovigen ruimte krijgen voor hun overtuiging. Dan wordt het je eigen rechtsstaat! Buijs hoopt op een binding vanuit dankbaarheid: je bent Nederlander als je dankbaar gebruikmaakt van de rechtsorde van de vrijheid - en die daarom in stand wilt houden.

Neutrale staat - overtuigde politiek - veelkleurige samenleving

De staat is neutraal, wordt veel gezegd, en de samenleving pluriform. Politieke partijen proberen staat en burger bij elkaar te brengen. Ger Groot geeft hiertoe, zoals een filosoof betaamt, een aantal nuttige onderscheidingen. Hij doet dat in de bundel *Ongewenste goden*, die even uiteenlopende als boeiende bijdragen bevat, zoals die van George Harinck, Ab Klink, James Kennedy en Andreas Kinneging.[3]
Allereerst onderscheidt Groot maatschappij en staat. De maatschappij is veelkleurig, de staat neutraal. In de maatschappij leeft de (concrete) bourgeois, in de staat de (abstracte) citoyen. Precies in deze dubbelheid bestaat de democratische burger (zodra deze dubbelheid verdwijnt belanden we in totalitair regime, waarin de staat overal toegang toe heeft!).
Samenleving en staat zijn onderscheiden, maar niet gescheiden. Er is - zeker sinds de laatste eeuw - veel wederzijds verkeer. Beide terreinen komen elkaar tegen in de machtsuitoefening van de staat, maar ook in de politiek.
Hiermee stuiten we op Groot's tweede onderscheid, dat tussen politiek en staat. De staat als wetshandhaver mag zich niet laten leiden door een religie of ideologie. Uitvoerders van de wet gaan daarom in uniform gekleed. De drager van het uniform (de agent, de soldaat, de rechter) is op dat moment geen maatschappelijk persoon (bourgeois). Alle verscheidenheid in kleding is uitgeschakeld. Dus geen hoofddoekjes of tulbandjes als agent of rechter. Die zullen de staat in zijn onpartijdigheid en legitimiteit ondermijnen. In die zin is de staat (en zijn vertegenwoordigers) dus neutraal.
Dat geldt echter niet voor de politiek, die vanuit een levensbeschouwelijke basis zich mag richten op de totstandkoming van wetgeving, aldus Groot. Geloof en politiek zijn niet te scheiden.
Hier noem ik meteen Groot's derde onderscheiding, namelijk typen politieke argumenten. Argumenten krijgen geen bijzondere kracht door een beroep op een bepaalde gezaghebbende bron (formeel). Tegelijk mogen ze zeker wel ideologisch gemotiveerd zijn (inhoudelijk). Politici mogen zich dus op de Bijbel beroepen in het publieke debat, maar ze moeten niet verwachten dat dat een bijzondere status geeft aan het argument. (Me dunkt overigens dat CU-politici zich daar goed van bewust zijn.)
Onder het mom van de scheiding van kerk en staat betoogt men wel dat geloof en politiek gescheiden moeten worden. Groot laat maar weer eens zien dat het niet zo simpel ligt. Hij toont ook aan dat de huidige vervlechting van staat en maatschappij het sowieso

complexer maakt te spreken over kerk en staat dan ten tijde van de ontwikkeling van het concept. Tegelijk, zo erkent hij, moeten we wel werken met dit klassieke concept. Hoe? Sophie van Bijsterveld gaat hier dieper op in in de WRR-bundel *Geloven in het publieke domein* (Den Haag / Amsterdam AUP: 2006).

Scheiding van kerk en staat niet overvragen

Ook de WRR-bundel waaiert uit over tal van terreinen rond dit thema. Het is met recht een verkenning, die vraagt om meer. De bijdrage van Van Bijsterveld is getiteld 'Scheiding van kerk en staat: een klassieke norm in een moderne tijd'. Het concept scheiding van kerk en staat schiet volgens haar momenteel tekort. We willen er veel mee, teveel. Kamerleden halen het beginsel van stal als ook maar het woord 'religie' valt. Terwijl er in het verleden alleen mee is bedoeld dat beide instituten een eigen terrein hebben en eigen zeggenschap. Kerk en staat hebben geen institutionele en geen inhoudelijke zeggenschap over elkaar, dat is de kern. Er is wederzijdse vrijheid van richting en inrichting, aldus Van Bijsterveld. Momenteel wordt het concept echter voor van alles en nog wat gebruikt, getuige alle voorbeelden die de auteur aanhaalt. Het probleem hiermee is onder meer dat het woord 'scheiding' al een bepaalde oplossingsrichting suggereert. Er is echter feitelijk veel (positieve) samenwerking tussen kerk en staat, of algemener: tussen identiteitsgebonden instellingen en overheden. Zeker in Nederland met zijn vervlechting van samenleving en staat.
Dat neemt niet weg dat het concept nog steeds erg belangrijk is. Wel moeten we inzien dat het maar een beperkte betekenis heeft en dat het niet in staat is de volledige relatie tussen overheid en godsdienst in al zijn facetten te duiden (229). Dat heeft er ook mee te maken dat de overheid enorm is veranderd in de afgelopen eeuwen. Overheidsbeleid is de resultante van lange trajecten, met vele actoren. Kerken kunnen hier ook onder vallen, aldus de auteur. Tegelijk worstelt de overheid met allerlei morele kwesties. Kerken kunnen morele oriëntaties aanreiken.

En de islam?

De overheid moet oppassen dat ze door te veel hang naar orde en beheersing godsdienst met name ziet als kwestie van openbare orde. De staat wil een bepaalde greep hebben op maatschappelijke processen, maar moet ook vertrouwen hebben in die samenleving. Dat vertrouwen kan echter naïef zijn, zeker met de islam binnen onze 'muren'. De conservatief Bart Jan Spruyt stelt in *Ongewenste goden* dat onze sobere constitutieve ordening aangescherpt moet worden om het gevaar van de islam in te dammen.
Van belang vindt hij dat de politiek ruimte moet laten voor verscheidenheid. En juist die verscheidenheid laat zich niet goed verenigen met de islam (met haar eenheid van wereldlijk en religieus recht). Volgens Spruyt kiest de juiste politieke orde er voor de grote vragen (die naar het goede en ware) onbeantwoord te laten. De ruimte waarin discussie gevoerd wordt moet echter worden gegarandeerd. "Pluriformiteit is in deze visie dus een waarde op zich, en de constitutie van de politiek dient niet meer te zijn dan een sobere ordening van onoplosbare vragen en onophefbare tegenstellingen." (271)
In dit systeem van verschil is het wezenlijk dat er (onuitgesproken) vertrouwen heerst. Men accepteert diversiteit en gunt elkaar dezelfde vrijheden. Vertrouwen moet zich echter wel bewijzen. En dat is het lastige met de islam: dit vertrouwen kan niet bestaan jegens een geloof dat de democratische rechtsstaat slechts voorlopig en voorwaardelijk aanvaard, stelt Spruyt.
"Vrijheden en rechten zijn voor allen, maar niet onvoorwaardelijk. Burgerschap is een kwestie van verdienen en genieten." (273) Dit geldt voor iedereen, ook voor moslims.
Spruyt doet een aantal voorstellen om de democratie weerbaarder te maken, zoals het vastleggen van onze identiteit (*Leitkultur*) in de Grondwet en een verscherping van de inspectie van islamitische scholen. De tijd van gemoedelijk praten over onze kwetsbaarheid is voorbij. We moeten nu handelen, weerbaar zijn, "sterke muren" bouwen. Aldus Spruyt.

Tot slot

Voor de ChristenUnie is het belangrijk om - kritisch uiteraard - voort te borduren op dergelijke publicaties, bijvoorbeeld ten aanzien van een visie op de islam in Nederland. Maar ook intern: hoe kijken we binnen de partij aan tegen de verhouding tussen macht en overtuiging, tussen politieke verantwoordelijkheid en Gods Woord?
Momenteel loopt er een traject om te komen tot een herzien kernprogramma, waarin opnieuw geformuleerd wordt hoe we de verhouding tussen kerk en staat, Bijbelse overtuiging en publieke machtsuitoefening zien.
De ChristenUnie heeft hart voor de publieke zaak, maar wel kritisch en vanuit trouw aan Iemand anders. De strijd om loyaliteit duurt voort.

1 Hij onderscheidt die modellen al in zijn proefschrift *Levend in Leviatan* (2006), maar ik geef ze hier weer zoals hij ze recent beschreef in *De Reformatie* 2007, nr 43, p.732.
2 Jos Kole en Gerrit de Kruijf (red.), *Het ongemak van religie*, Kok: Kampen 2005.
3 Marcel ten Hooven en Theo de Wit (red.), *Ongewenste goden - De publieke rol van religie in Nederland* (Sun: Amsterdam 2006).

Lokaal alcoholbeleid: meer dan voorlichting

Door Bernadette van den Berg, beleidsmedewerker BestuurdersVereniging

Wat kunnen gemeenten doen aan de bestrijding van alcoholmisbruik door jongeren? In dit artikel beschrijf ik eerst waarom het belangrijk is om alcoholgebruik aan te pakken. Dan geef ik een analyse van de toegenomen aandacht voor lokaal alcoholbeleid en tot slot ga ik in op de mogelijkheden voor gemeenten om iets te doen aan alcoholmisbruik. Er is lokaal meer mogelijk dan het geven van voorlichting.

Inleiding

Gemeenten worden steeds meer gezien als belangrijke actoren bij het voorkomen van overmatig drankgebruik door jongeren. Zo noemt een beleidsbrief van het ministerie van VWS[1] verschillende maatregelen die lokaal moeten worden uitgevoerd. Ook is er onlangs een convenant[2] gesloten tussen de West-Friese gemeenten en de minister van BZK, waarin wederzijds afspraken zijn gemaakt over de aanpak van alcoholgebruik door jongeren. Een groeiend aantal gemeenten wordt zich bewust van hun mogelijkheden om alcoholgebruik aan te pakken. In een aantal gemeenten voert men al integrale beleidsplannen uit. Toch ligt de nadruk bij het alcoholbeleid in veel gemeenten nog steeds op voorlichting.

I. Probleem met enorme omvang

De Nederlandse jeugd behoort tot de zware drinkers van Europa. Op het gebied van alcoholconsumptie door jongeren bezet Nederland een twijfelachtige eerste plaats: een kwart van de Nederlandse 15- en 16-jarige scholieren drinkt per maand tien keer of vaker alcohol. Hiermee gaan de Nederlandse scholieren in Europa aan kop.[3]
De Nederlandse scholieren (28%) staan samen met Ierland (32%) en het Verenigd Koninkrijk (27%) in de top drie van landen met het hoogste percentage 'binge drinkers' onder jongeren. 'Binge drinken' houdt in dat tijdens één gelegenheid vijf of meer alcoholische dranken worden gedronken. Op het gebied van dronkenschap scoren Nederlandse scholieren relatief gunstig: zes procent geeft aan twintig of meer keer in het leven dronken te zijn geweest.
In veel plattelandsgemeenten zijn zogenaamde keten. Deze drankketen zijn reden tot grote zorg, omdat veel jongeren zich op die plekken volgieten met alcohol, voordat ze zich in het officiële uitgaansleven storten.

Hersenbeschadiging

Overmatig drinken heeft vaak verstrekkende gevolgen. Jongeren die wekelijks drinken vertonen meer probleemgedrag dan leeftijdgenoten die niet of minder frequent drinken. De kans op probleemgedrag is extra hoog voor jongeren onder de 14 jaar die iedere week drinken. In deze groep wekelijkse drinkers is bovendien sprake van een grotere kans op somatische en depressieve klachten. Wanneer iemand langdurig gemiddeld meer dan 25 glazen alcohol per week drinkt, loopt men het risico op hersenbeschadiging. Het geheugen gaat achteruit, het denken wordt vertraagd en men kan zich minder goed aanpassen aan nieuwe situaties. Jarenlang teveel drinken kan leiden tot onherstelbare hersenschade.

Overlast

Los van de gezondheidsschade die overmatig alcoholgebruik, zeker ook bij jongeren, oplevert, geeft het ook veel overlast aan anderen. Schattingen geven aan dat tenminste 40% van het politieoptreden in de weekeinden te maken heeft met drankgebruik. Ruim 27% van alle geweldsdelicten gaat met alcohol gepaard. Meer dan vijf procent van de burgers heeft overlast van dronken personen op straat. Denk hierbij aan geluidsoverlast en onveiligheidsgevoelens (bijvoorbeeld door vechtpartijen tussen groepen uitgaande jongeren). Tot slot: 25-30% van de verkeersdoden is het gevolg van alcohol.

Kosten: 2,6 miljard euro

Andere maatschappelijke gevolgen zijn stijgende ziektekosten, extra belasting van het schaarse zorgaanbod en van de schaarse capaciteit aan werknemers in deze sector, maar ook een toenemende arbeidsuitval. Volgens berekeningen van KPMG uit 2001 kost alcoholmisbruik de maatschappij jaarlijks 2,6 miljard euro. Het gaat hierbij

om kosten voor ondermeer hulpverlening, ziekteverzuim en uitkeringen, en voor misdrijven en overtredingen.

Het kabinet

Door het kabinet worden de gevolgen van alcoholmisbruik door jongeren onderkent. Het kabinet heeft onlangs voorstellen gedaan om ook vanuit het Rijk maatregelen te nemen tegen alcoholmisbruik.[4] Een aantal gemeenten en provincies is zich zeer bewust van de mogelijkheden op dit gebied en zijn op zoek naar mogelijkheden om lokaal of provinciaal alcoholbeleid vorm te geven.

Visie ChristenUnie

De ChristenUnie heeft zich altijd zeer ingespannen om verslaving tegen te gaan, ook op gemeentelijk niveau. Zo stelde het verkiezingsprogramma[5] van de ChristenUnie de meest effectieve maatregelen voor als het gaat om alcoholbeleid, aldus de Stichting Alcoholpreventie (STAP). Ouders zijn in de visie van de ChristenUnie eerstverantwoordelijk voor de opvoeding en verzorging van kinderen en worden zoveel mogelijk in staat gesteld deze verantwoordelijkheid waar te maken. De ChristenUnie vindt dat de gemeente een voortrekkersrol heeft als het gaat om bewustwording en voorlichting. Gemeenten moeten een actief alcoholmatigingsbeleid voeren. Ook heeft de gemeente een voorbeeldfunctie: in zijn alcoholmatigingsbeleid zou de gemeente zelf het goede voorbeeld moeten geven (tijdens recepties bijvoorbeeld).
Gemeenten moet zo nodig handhavend optreden als het gaat om bijvoorbeeld openbare dronkenschap en handhaving van sluitingstijden.

II. Wat kan de gemeente doen?

De laatste paar jaar is er steeds meer aandacht voor de rol die gemeenten kunnen spelen met betrekking tot alcoholbeleid. Op basis van de wet Collectieve Preventie Volksgezondheid (WCPV) uit 2002 zijn de verantwoordelijkheden van Rijk en gemeenten verduidelijkt en aangevuld. Een aantal gemeentelijke taken op het gebied van de jeugdgezondheidszorg is nu wettelijk vastgelegd. Zo dienen gemeenten ontwikkelingen in de gezondheidstoestand van jeugdigen en van gezondheidsbevorderende en bedreigende factoren systematisch te volgen en signaleren. Daarnaast draagt deze wet gemeenteraden op bij te dragen aan de opzet, uitvoering en afstemming van gezondheidspreventieprogramma's. Gemeenten zijn verplicht om elke vier jaar een gezondheidsnota te realiseren, om zo een integraal gezondheidsbeleid te voeren. In dit kader is er meer aandacht voor preventiebeleid op het gebied van alcoholverslaving.

WMO

Ook de Wet Maatschappelijke Ondersteuning (WMO) biedt aanknopingspunten voor gemeenten om iets te doen aan overmatig alcoholgebruik. De WMO kent negen prestatievelden. Prestatieveld 2 is 'op preventie gerichte ondersteuning van jeugdigen met problemen met opgroeien en van ouders met problemen met opvoeden'. Prestatieveld 9 is het bevorderen van verslavingsbeleid. Hieronder valt preventie van verslavingsproblemen, met inbegrip van activiteiten in het kader van bestrijding van overlast door verslaving.
Uit onderzoek van STAP blijkt overigens dat overlast door alcoholgebruik de belangrijkste reden voor gemeenten is om actief met alcoholbeleid aan de gang te gaan.

Daarnaast is er een tendens waar te nemen dat telkens meer verantwoordelijkheden door het rijk gedelegeerd worden aan gemeenten. Denk aan bijvoorbeeld maar aan de Wet Werk en Bijstand en de Wet Maatschappelijke Ondersteuning. Ook in het coalitieakkoord van de huidige regering staat dat "decentralisatie van taken en bevoegdheden naar (...) gemeenten met kracht wordt bevorderd"[6]. Bij decentralisatie van rijkstaken of de uitvoering daarvan, moet de rijksoverheid zorgen voor voldoende financiële middelen via het gemeentefonds. Minister Klink (VWS) heeft onlangs aangegeven dat als de handhaving van de leeftijdgrens gedecentraliseerd wordt, er ook boter bij de vis komt.[7]

Belang van integraal beleid

Doordat het alcoholgebruik van jongeren vanuit verschillende beleidsterreinen aangepakt kan worden, is het allereerst belangrijk dat gemeenten een integraal beleid voeren op dit gebied. Het beleid is nu vaak versnipperd over de beleidsterreinen, zoals jeugdbeleid, volksgezondheid, openbare orde en veiligheid.
Volgens de heer J. Mulder van de STAP is dat vooral in grotere gemeenten een probleem: "geeft de ene afdeling vergunningen af voor drank op een schoolfeest, is de andere afdeling bezig met een voorlichtingsprogramma op diezelfde school".
Integraal beleid begint vaak met het formuleren van een integraal alcoholbeleidsplan. Hierin moet vanuit alle betrokken beleidsterreinen beleid geformuleerd worden. Ook andere betrokken partijen zoals GGD, verslavingszorg, politie, scholen en sportverenigingen kunnen hierbij betrokken worden. Dit kan door ambtelijk een projectgroep in te stellen, bestaande uit professionals van verschillende beleidsterreinen. Deze projectgroep kan vervolgens verantwoordelijk voor de onderlinge afstemming zijn.

In een aantal gemeenten is al een dergelijk beleid geformuleerd. De gemeente Katwijk was een van de eerste gemeenten die een dergelijk beleid had. Het alcoholplan Katwijk is opgesteld door de Stuurgroep alcoholplan Katwijk. Deze stuurgroep bestond niet alleen uit gemeenteambtenaren, maar ook uit andere betrokkenen, zoals politie, scholen, horecaondernemers, GGD en verslavingszorg. Het is belangrijk om zoveel mogelijk relevante partijen te betrekken, om zo ook een zo groot mogelijk draagvlak voor het beleid te creëren.

Om de lokale partijen te ondersteunen heeft de Voedsel en Waren Autoriteit, in opdracht van het Ministerie van VWS, een handleiding lokaal alcoholbeleid ontwikkeld. Daarnaast heeft het Ministerie een stappenplan lokaal alcoholbeleid en een overzicht van beschikbare alcoholinterventies beschikbaar gesteld.[8]

Eenheid in beleid

Naast een integraal gemeentelijk beleid is het van belang dat gemeenten onderling één lijn trekken. Het is erg onwenselijk als bijvoorbeeld gemeente A zijn sluitingstijden vervroegt en daardoor al het uitgaanspubliek van gemeente A naar gemeente B gaat. De provincies kunnen hierin een rol vervullen. Zo heeft de provincie Friesland een notitie 'Fries alcoholbeleid en jeugd' opgesteld, waarin gemeenten kaders worden meegegeven voor een 'Fries alcoholbeleid'. Doordat sommige gemeenten op de grens van twee of drie provincies liggen is het belangrijk dat men ook over provinciegrenzen heen kijkt. Gemeenten kunnen bijvoorbeeld afspreken uniformiteit aan te brengen in hun lokale regelgeving.

Voorbeeld van integraal lokaal alcoholbeleid: Katwijk[9]

In Katwijk werd in 1993 het Katwijkse Platform Verslavingszorg opgericht (tegenwoordig Platform Kocon[10]), een lokaal samenwerkingsverband op het gebied van alcohol en drugs, gericht op preventie, zorg en herstel. Het platform werd op initiatief van een jongerenwerker van de gemeente opgezet. Hij riep een groep betrokkenen bij elkaar: gemeente, GGD, welzijnswerk, politie, etc.
Met behulp van denktanks, waarin 30 tot 40 mensen uit de maatschappij participeerden, heeft het Platform Kocon een Alcoholplan[11] opgesteld. Dit heeft onder andere geleid tot de Meetkeet Alcohol, tot voorlichting aan jongeren (Biervatenpraat), tot een bezinning op het gebied van regelgeving en het in kaart brengen van alle bestaande regels op het gebied van alcohol.

Doel van het Alcoholplan is het verminderen van gezondheidsproblemen en overlastsituaties als gevolg van overmatig alcoholgebruik, met de volgende subdoelen:
- Het uitstellen van het eerste gebruik van alcohol.
- Het tegengaan van de verkoop van alcohol aan mensen jonger dan 16 jaar.
- Het afremmen van het overmatig gebruik door het aanbieden van voldoende mogelijkheden tot vermaak en het creëren van een veilige en gezonde uitgaansomgeving.

Voorbeeld van eenheid in beleid: regio IJsselland

De gemeenten in de regio IJsselland hebben afgesproken een alcoholmatigingsbeleid te voeren waarin is vastgelegd wat de diverse partijen daaraan doen, welke maatregelen genomen worden en hoe de handhaving is.
In regionaal verband maken de gemeenten een plan van aanpak voor de problematiek van keten en hokken, die vaak als onderkomen voor jongeren dienen en waar zij ongecontroleerd alcohol gebruiken. In dit regionale plan blijven wel verschillen per gemeente mogelijk.

Het Rijk ondersteunt deze gemeenten in maatregelen die zij kunnen nemen:
- in overleg met de Vereniging van Nederlandse Gemeenten wordt gekeken naar maatregelen tegen alcoholgebruik in Algemene Plaatselijke Verordeningen, die een voorbeeld kunnen zijn voor andere gemeenten (bijvoorbeeld over sluitingstijden of over alcoholgebruik in het openbaar);
- onderzoek naar (juridische) mogelijkheden om keten en hokken aan te pakken, alcohol in sportkantines in de ochtenduren te verbieden en verkoop van alcohol onder de 16 jaar in winkels tegen te gaan.

Verder zal het Rijk cursussen alcoholpreventie ontwikkelen en aan gemeenten aanbieden. Deze cursussen richten zich ook op ouders die te weinig ondernemen tegen het alcoholgebruik van hun kinderen.

Voorbeeld ketenbeleid: Staphorst

Nederland telt naar schatting 3500 keten. Meer dan de helft van de gemeenten heeft (nog) geen beleid.[12] Er is geen landelijke regelgeving voor het verschijnsel keten, zodat gemeenten hier hun eigen weg in moeten vinden.
De gemeente Staphorst heeft onlangs haar eigen keetbeleid geformuleerd. In de beleidsnotitie "Keten in beeld[13]" heeft de gemeente Staphorst een tienpuntenplan geformuleerd waarin concrete regels zijn opgenomen met betrekking tot de ligging/vestiging van de keet, de brandveiligheid en de alcoholverstrekking. Wanneer keten aan de tien eisen van de gemeente voldoen en de initiatiefnemers een certifi-

TIPS

http://Intranet.christenunie.nl/lokaalalcoholbeleid (alleen toegankelijk voor leden van de BestuurdersVereniging). Hier vindt u o.a. • de notitie Keetbeleid (BestuurdersVereniging) • Alcoholplan Katwijk • ChristenUnie visie • Beleidsplannen van gemeenten • Veelgestelde vragen over lokaal alcoholbeleid (oa over sluitingstijden horecagelegenheden) • Handige links • Etc.

caat hebben ondertekend waarin de afspraken worden vastgelegd, mogen de keten blijven bestaan. Bij overtreding wordt in eerste instantie de communicatie gezocht. Eigenaren en jongeren van de keet worden vervolgens in de gelegenheid gesteld de situatie binnen de keet te verbeteren. Als verbeteringen hardnekkig uitblijven, de regels ten aanzien van veiligheid, commercie en volksgezondheid uiteindelijk niet nageleefd worden, wordt er handhavend opgetreden.

Notitie BV

Door de BestuurdersVereniging is een notitie geschreven over keetbeleid. Deze kan gedownload worden op Intranet[14].

Conclusies

Nederlandse jongeren drinken veel, zowel het Rijk, de provincies als gemeenten hebben verantwoordelijkheden en mogelijkheden om iets te doen aan overmatig drankgebruik. Gemeenten spelen een steeds grotere rol in de aanpak van de alcoholproblematiek. De ChristenUnie vindt het heel belangrijk om als overheid actief te zijn op het gebied van preventie, signalering en hulpverlening. Alcoholbeleid omvat een veelheid aan beleidsterreinen en betrokkenen. Het is daarom belangrijk dat gemeenten integraal beleid formuleren. ChristenUnie-politici zouden zich daarom lokaal en provinciaal in moeten zetten voor een sluitende aanpak, om zo samen met alle betrokkenen onze jongeren een gezonde start te geven.

Belangrijkste punten voor gemeenten uit hoofdlijnenbrief kabinet over alcoholbeleid (november 2007)[15]:

- Nieuwe regelgeving met betrekking tot alcoholverstrekking in (sport)kantines.
- Nieuwe rol burgemeester:
  - Burgemeester voortaan belast met medebewind uitvoering Drank- Horecawet (DHW)
  - Burgemeester mag toezichthouders DHW benoemen
  - Burgemeester wordt bevoegd om vergunning DHW voor een bepaalde periode te schorsen
  - Burgemeester krijgt mogelijkheid om ondernemers die drank verkopen aan jongeren onder de aldaar geldende leeftijdsgrens (16 of 18 jaar) stevig aan te pakken.
- Vier extra bevoegdheden van gemeenteraden:
  - Gemeenten kunnen in bijzondere omstandigheden de leeftijdgrens voor het verstrekken van zwakalcoholische dranken optrekken naar 18 jaar
  - Gemeenten krijgen bevoegdheid om te verordenen dat jongeren die in de openbare ruimte alcohol bezitten strafbaar zijn
  - De bestaande gemeentelijke bevoegdheid om toegangsleeftijden voor horecagelegenheden vast te stellen wordt uitgebreid, zodanig dat lokaal bepaald kan worden dat alleen horecagelegenheden die toegankelijk zijn voor personen boven een bepaalde leeftijd ná een bepaald tijdstip open mogen zijn
  - Gemeenten krijgen de mogelijkheid om prijsacties (zoals happy hours) in een verordening te regelen.
- Het kabinet is tegen het gedogen van hokken en keten die de regels van de DHW en bouwregelgeving niet naleven. De Voedsel en Waren Autoriteit ontwikkeld (in samenwerking met een aantal gemeenten) een best practice in het omgaan met hokken en keten. Een dergelijk plan moet ruimte bieden voor differentiatie. Ook wordt bekeken welke knelpunten gemeenten in de praktijk ervaren bij het toepassen van het bestuurlijk instrumentarium.

1 Ministerie van VWS (september 2007). *Gezond zijn, gezond blijven. Een visie op gezondheid en preventie*. Den Haag.
2 Overeenkomst 2007-2008 tussen de minister van BZK en de West-Friese gemeenten van de regio Noord-Holland Noord - Programmabureau Integrale veiligheid Noord Holland Noord - november 2007
3 *Volksgezondheid Toekomst Verkenning 2006: Zorg voor gezondheid*. RIVM. (zie ook www.nationaalkompas.nl).
4 Alcoholbrief (zie kader)
5 Verkiezingsprogramma ChristenUnie Tweede Kamerverkiezingen 2006
6 Coalitieakkoord CDA, PvdA en ChristenUnie, 7 februari 2007, p36
7 Vragenuur Tweede Kamer, 9 oktober 2007 (Illegale vekoop sterke drank)
8 http://www.alcoholinfo.nl/index.cfm?act=esite.tonen&a=2&b=174&c=381
9 Lees ook: Communicatie en samenhang - interview met een bevlogen huisarts. *DenkWijzer*, jaargang 3 nr. 5 dec 2003 (interview naar aanleiding van alcoholplan Katwijk)
10 www.kocon.nl
11 Op http://intranet.christenunie.nl/lokaalalcoholbeleid is het Katwijkse Alcoholplan te downloaden.
12 Drankketen nauwelijks aangepakt / *Nederlands Dagblad*, 3 november 2007.
13 http://www.staphorst.nl/index.php?simaction=content&mediumid=1&pagid=79&stukid=9277
14 http://intranet.christenunie.nl/lokaalalcoholbeleid/
15 http://www.minvws.nl/kamerstukken/vgp/2007/hoofdlijnenbrief-alcoholbeleid.asp.

Belastingen: wat is het ChristenUnie-geluid?

Door Kees Tadema, lid van de Provinciale Staten in Flevoland

De ChristenUnie moet meer aandacht geven aan financieel-economisch beleid, oftewel aan de harde politiek. Dit geluid komt bij steeds meer leden vandaan. Hiertoe wil ik in twee artikelen een aanzet geven. Ik geef daar ideeën voor herziening van het belastingstelsel en voor het functioneren van de Belastingdienst.

Belastingen: hoe vertel ik het mijn kinderen?

"Wat fijn, ik mag meer belasting betalen omdat ik het zo goed heb!" Dit is een uitspraak die je niet vaak zult horen. Belasting betalen wordt als iets noodzakelijks gezien. In ons hart hebben we eerder de neiging om minder belasting te betalen dan dat we zouden moeten en vinden we onszelf nog flink ook als we dat doen. Er is nooit onderzoek naar gedaan, maar ik vermoed dat de achterban van de ChristenUnie niet veel anders doet dan de rest van de bevolking. Het gebod "Gij zult niet stelen" is echter ook van toepassing op het ontduiken van belasting.
Bij belasting betalen geldt zoals bij zoveel zaken: jong geleerd oud gedaan. Datzelfde kan ook bij belastingontduiking worden gesteld. Daarom is het nodig al vroeg te beginnen met het aantonen van het belang van belastingen. Belastingen dienen immers belangrijke doelen. Onderwijs, zorg en infrastructuur zijn bijvoorbeeld publieke goederen waarvan we een bepaalde kwaliteit kunnen garanderen door belasting te heffen. Iedereen profiteert ervan.

Als kinderen geld gaan verdienen gaan ze vanzelf de vraag stellen waarom ze belasting moeten betalen. Zeker als er op den duur verhoudingsgewijs steeds meer belasting moet worden betaald, kan de frustratie toenemen. Wellicht is het goed dat u die vraag voor uzelf ook eens beantwoordt. Wat krijg ik er allemaal voor terug? Op www.rijksbegroting.nl vindt u een gedetailleerd overzicht van de inkomsten en uitgaven van het Rijk.[1]
Vooral jongeren die geen economie in hun pakket hebben ontberen de kennis over waarom ze belasting moeten betalen. Dit terwijl het heel goed uit te leggen is dat het nodig is en goed. Daarom pleit ik er voor binnen het vak maatschappijleer aandacht aan fiscale zaken te besteden, zodat elke jongere weet waarom er belasting moet worden betaald. Dat vergroot ook de steun onder hen voor dit noodzakelijke verschijnsel en laat hen inzien dat belastingheffing niet maar een (noodzakelijk) kwaad is. Belastingen zullen er misschien niet veel populairder op worden, wel zal het draagvlak ervoor toenemen, is mijn hoop.

Belasting betalen past niet bij individualisme

In de afgelopen tien jaar is het individualisme in Nederland toegenomen. De centrale en door het liberalisme gevoede gedachte daarbij is: als ik het maar goed heb. Het draait in het liberalisme alleen maar om de eigen koopkrachtverbetering - wat weer eens bleek tijdens de laatste Algemene beschouwingen. Belasting betalen is echter iets sociaals en botst met het individualisme. Belasting betalen staat ook zeker niet op gespannen voet met de christelijk-sociale gedachte die de ChristenUnie propageert: de sterkste schouders behoren de zwaarste lasten te dragen. Herverdeling en het opkomen voor de zwakken past bij een christelijke visie op de samenleving. Daarnaast: de overheid heeft mede de taak de kwaliteit van de publieke ruimte te waarborgen.

In een individualistisch leefklimaat is belasting-ontduiking niet onlogisch. Waarom zou je geld over hebben voor anderen? In het jaarverslag van de Belastingdienst staat dat (slechts) 86% van de Nederlanders vindt dat belastingontduiking onaanvaardbaar is. Blijkbaar vindt 14% ontduiking dus aanvaardbaar. Met elkaar betalen we 120 miljard aan belastingen, dus er wordt nogal wat misgelopen.
Mijns inziens is het percentage van 14% veel te hoog. De wetgever zal hier meer rekening mee moeten houden. De

wetgever moet meer werken aan het fraudebestendig maken van wetgeving. Behalve in de wet moet ook in de praktische uitvoering meer worden gekeken naar het tegengaan van fraudemogelijkheden. Dit vergeet men nu wel eens en dat kost miljarden euro's.

Functioneert de Belastingdienst?

De Belastingdienst moet daarnaast zorgen dat iedereen efficiënt en effectief belasting betaalt. De partijen die de afgelopen jaren verantwoordelijk waren voor het regeringsbeleid - en vooral opkwamen voor het individu - hebben de slagvaardigheid van de Belastingdienst echter aanzienlijk ingeperkt. In 2003 was de personeelsformatie in voltijdbanen 31.706. In 2006 waren dat er nog 29.715. Bedenk hierbij dat het taakgebied van de Belastingdienst is uitgebreid met ondermeer de Toeslagen en UWV controles en het wordt duidelijk dat de kwaliteit van de te leveren diensten door de Belastingdienst niet is gestegen. De Belastingdienst is hierdoor helaas te vaak negatief in het nieuws geweest.
Wat het effect op de kwaliteit van de controles is, laat zich raden. Het jaarverslag van de Belastingdienst legt de nadruk op de hoeveelheid controles (toeslagen e.d.) die zijn uitgevoerd. Wat het resultaat van die controles in geldelijke opbrengst is, is minder belangrijk.[2]
De Belastingdienst is een organisatie die wat mij betreft meer opbrengstgericht moet gaan denken. Hiervoor is een opbrengstgerichte prikkel mogelijk. Controlerende medewerkers zullen zichzelf dan veelvoudig terugverdienen. Er moet dus niet gesaneerd worden onder controleambtenaren, want dat kost veel geld. Een verruiming in het budget voor controlewerkzaamheden zal de belastingopbrengsten immers doen toenemen.
De Rijksoverheid wil het ambtenarenapparaat echter verkleinen. Onder minister Zalm was het sleutelwoord al 'bezuinigen', maar nog steeds galmt dat woord na in Den Haag. Mijn oproep is: kijk eerst eens wat iets oplevert! Het is bekend dat een aantal bezuinigingen meer gekost heeft dan zij heeft opgeleverd. De Rijksoverheid moet in dezen meer lef tonen en niet een kille saneerder zijn.

Compliance-gedachte is naïef

Het verslag van de Belastingdienst begint met het hoofdstuk Compliance. De algemene beleidsdoelstelling van de Belastingdienst is het onderhouden en versterken van de bereidheid van burgers en bedrijven tot nakoming van hun wettelijke verplichtingen ten aanzien van de Belastingdienst. Op zich is dit een nobele doelstelling waar men al een paar jaar mee bezig is.
Maar de bereidheid tot belastingbetalen moet niet worden overschat. Controle op betaling is meer op zijn plaats dan vertrouwen dat men betaalt. Als bedrijven een convenant sluiten waarbij de Belastingdienst erop vertrouwt dat de belastingaangifte correct wordt gedaan, is enig wantrouwen op zijn plaats. De wetenschap en de ervaring leren ons dat de interne controle binnen het bedrijfsleven alleen maar als een kostenpost wordt gezien, hetgeen het ergste doet vrezen. Als controle door de Belastingdienst tot een grote uitzondering gaat behoren (de compliance gedachte), dan betekent dat mijns inziens dat de kat op het spek wordt gebonden.
De ChristenUnie moet niet naïef zijn en meer inzetten op controle. Als we teveel vertrouwen op automatische medewerking van bedrijven dan kan een rechtvaardige verdeling van de lasten onder druk komen te staan.

Dus wat moet er veranderen?

Twee dingen moeten er dus veranderen. Allereerst moet de Rijksoverheid meer opbrengstgericht gaan denken. Ten tweede moet het management van de Belastingdienst niet afgerekend worden op het aantal controles, maar op de opbrengst. Daarvoor dient de Belastingdienst extra middelen te krijgen om meer zichtbaar te zijn.

Financieel-economisch beleid ChristenUnie: rechtvaardigheid centraal

Rechtvaardigheid is een centrale waarde die niet alleen hoog in het vaandel van de Belastingdienst dient te staan, maar ook in dat van belastingplichtigen. Daar mogen we elkaar ook op aanspreken.[3]
Rechtvaardigheid is een waarde die ook bij de ChristenUnie past. Rechtvaardigheid wil ik bereiken door meer aandacht te besteden aan investeringen in het controleapparaat van de Belastingdienst.
Door controle wordt fraude opgespoord en worden belastingopbrengsten hoger. Door een rechtvaardiger verdeling van de lasten kan er meer aandacht komen voor sociaal beleid en het tegengaan van misstanden.

In het voorgaande heb ik een idee gepresenteerd waarover de ChristenUnie de discussie binnen de sociaal-economische driehoek kan aangaan. Enkele andere ideeën binnen dit aandachtsgebied en ten dele op het gebied van het leefmilieu leg ik u in het volgende artikel voor.

1 Op www.prinsjesdag2007.nl is een samenvatting daarvan te vinden.
2 Velen van u zullen deze streepjescultuur herkennen. Hierop stuurt het management en daar wordt zij op afgerekend. De gehele organisatie doet haar best om de leiding tevreden te stellen, zodat ieder weer gelukkig is. Liever 1000 kleine correcties dan 10 grote correcties, want in dit laatste geval worden de aantallen niet gehaald...
3 Mocht het niet lukken elkaar daarop aan te spreken, dan bestaat natuurlijk de mogelijkheid om misstanden te melden aan bijvoorbeeld de Belastingdienst of aan Meld Misdaad anoniem.

Overdrachtsbelasting en Openbaar Vervoer-belasting

Door Kees Tadema, lid van de Provinciale Staten in Flevoland

In het voorgaande artikel heb ik aangegeven dat de ChristenUnie zich meer moet profileren in de sociaal-economische driehoek. Rechtvaardigheid is daarbij één invalshoek, goed rentmeesterschap is een andere. Zelf geef ik hierbij een aanzet met twee voorbeelden waar beide invalshoeken de drijfveer vormen.

I. Wijziging overdrachtsbelasting

Verlaging van de overdrachtsbelasting op woningen (OVB) maakt de woningmarkt toegankelijker en geeft een duurzame economische impuls, stellen de kamerleden Leen van Dijke en André Rouvoet aan de vooravond van de behandeling van het belastingplan in het jaar 2002. Ik sluit mij graag aan bij hun stelling en werk dat hier wat verder uit.

De huidige systematiek bij levering van vastgoed is dat er 6% OVB wordt betaald. Als vastgoed binnen een halfjaar weer wordt doorgeleverd aan een ander dan kan de OVB worden teruggevraagd.

Probleempunten OVB

Het huidige systeem van OVB heeft de volgende probleempunten:

- Voor de burger is het betalen van OVB een belemmering om door te stromen naar een andere woning. De mogelijkheid om te verhuizen - omdat de gezinssituatie is veranderd of het werkadres is gewijzigd - wordt door deze financiële barrière negatief beïnvloed.
- De teruggave van OVB is een faciliteit die vastgoedhandelaren goed uitkomt, terwijl zij met hun handel vaak flinke winsten behalen.
- De Rijksoverheid kan deze belastinginkomsten van 4,4 miljard niet missen.

Aanpak criminele zelfverrijking

De handel in vastgoed blijkt steeds meer in handen van personen te komen die in verband worden gebracht met criminaliteit. Vele publicaties zijn hierover verschenen. Miljarden euro's worden per jaar verdiend aan vastgoedtransacties. Een van de methoden is om - vaak op dezelfde dag - vastgoed in verschillende handen te laten overgaan. De prijs van het vastgoed kan zo op dezelfde dag flink in waarde toenemen. Door kunstmatig de waarde op te kloppen, kunnen de criminelen een ogenschijnlijk legale winst tonen. Door het inzetten van 'vrienden' en

stromannen kunnen zij zo hun verdiensten uit criminele activiteiten witwassen. Dit komt veelvuldig voor. Ik vind dat de ChristenUnie een stokje moet steken voor deze ongebreidelde zelfverrijking.

Voorstel tot wijziging

Mijn voorstel is om het systeem van de OVB als volgt te wijzigen. De OVB wordt alleen geheven over de waardestijging (winst) bij verkoop bij de verkoper.
De verkoper telt de kosten die gemaakt zijn voor de aanschaf en verbetering van de woning op en trekt deze van de verkoopprijs af. Bij een negatief saldo (waardevermindering) wordt er geen belasting geheven. Bij een positief saldo (waardestijging) is de af te dragen overdrachtsbelasting voorts afhankelijk van de periode tussen de aan- en verkoop.
Het percentage van de OVB over de winst bij verkoop neemt daarbij jaarlijks af.
Bij verkoop binnen een jaar is het OVB-percentage 50% over de winst, elk jaar later neemt het percentage met bijvoorbeeld 10% af. Of er een minimum tarief overblijft, is afhankelijk van hoe de rekensom op macroniveau uitpakt. Voor de huidige woningen, die langer dan 5 jaar in bezit zijn, moet een overgangswaarde worden vastgesteld. Daarbij denk ik aan de WOZ-waarde van 5 jaar terug.

Voordelen van dit voorstel

De voordelen van deze methodiek zijn ondermeer de volgende.

- Voor de burger is het mogelijk om goedkoper door te stromen naar een andere woning. De winst zal bij normale marktomstandigheden over een korte bezitsperiode niet extreem zijn. Daardoor valt de te betalen OVB stukken lager uit.
- Vastgoed gebruiken om in korte tijd geld wit te wassen wordt zo een erg dure methode en zal daarom minder voorkomen.
- De vastgoedmarkt wordt doorzichtiger omdat 'snel geld maken' niet meer interessant is. Het wordt weer echt beleggen.
- Het laten uitvoeren van verbeteringen in de woning door zwartwerkers wordt minder interessant, omdat bij het vaststellen van de kostprijs de facturen van de verbeteringen overlegd moeten kunnen worden.

Mijn vraag: wil de ChristenUnie zich inzetten om de methodiek van overdrachtsbelasting te wijzigen?

II. Invoer Openbaar Vervoer belasting

In Nederland wordt een aantal proeven met gratis openbaar vervoer gehouden. Iedereen weet dat echt gratis niet kan: het OV moet betaald worden. Gratis heeft daarnaast ook negatieve bijwerkingen, die door goedkoper OV worden beperkt. Die laatste optie trekt echter wel extra reizigers. Bij groot wegonderhoud is gebleken dat een groot deel van de automobilisten te verleiden is om het OV te nemen.
Om het milieu te sparen en Nederland weer bereikbaar te maken, stel ik voor om een OV-belasting te gaan heffen.
De voorgestelde OV-belasting is een doelbelasting, dat wil zeggen dat de geheven belasting bestemd is voor een bepaald doel, namelijk het openbaar vervoer. Het systeem in Parijs dient als basis.

Verlaag de OV-tarieven met 50%

In een artikel van LEDA wordt de OV-belasting uitgelegd zoals dat in Parijs is ingevoerd.[1] 'Versement transport' wordt de belasting daar genoemd. Iedere werkgever gaat per werknemer per werkdag € x afdragen.[2] Dit wordt een onderdeel van de loonbelastingaangifte. Als een werknemer minder dan 10 kilometer van het werk woont, is deze bijdrage nihil. Het is immers vreemd als een werknemer dichtbij zijn werk woont en hij toch OV-belasting moet afdragen. Of het een percentage van het loon moet zijn of per werknemer een bijdrage te betalen waaruit een gedeelte van het OV wordt betaald is een keus. Door deze methode is er meer geld voor investeringen en kunnen de tarieven voor het OV omlaag, bij voorkeur met 50%.
De lasten voor de werkgevers die de OV-kosten van hun personeel vergoeden zullen door deze belasting in totaliteit dalen. Meer mensen zullen het OV nemen in plaats van hun eigen auto. Ook nemen de capaciteit en de reismogelijkheden van het OV hierdoor toe.
Mijn vraag: wil de ChristenUnie zich op deze manier inzetten om Nederland weer bereikbaar te maken en de milieubelasting te verminderen?

Christelijk-sociaal fiscaal beleid

Bovenstaande twee totaal van elkaar verschillende suggesties geven aan dat de ChristenUnie zich ook in de financieel-economische zin kan profileren. Op de bevordering van de rechtvaardigheid, het opkomen voor de zwakkeren en het bevorderen van goed rentmeesterschap zullen de kiezers de ChristenUnie in het kabinet beoordelen. Onder andere bovenstaande initiatieven laten zien wat christelijk-sociale politiek op fiscaal terrein voor gevolgen kan hebben.

Reacties zijn welkom op denkwijzer@christenunie.nl of keestadema@hotmail.com

1 LEDA staat voor 'Legal and Regulatory Measures for Sustainable Transport in Cities' (Wettelijke en regulerende maatregelen voor duurzaam vervoer in steden).
2 In Parijs is het tarief 2,2% over het loon.

Eerlijke handel begint bij transparantie

Door Rita Klapwijk-Poppe, beleidsmedewerker Ontwikkelingssamenwerking voor de Tweede Kamerfractie van de ChristenUnie
Jacolien Viveen, eindredacteur HandSchrift, verzorgde de interviews

Een van de actiepunten uit de permanente campagne 'Stop Kinderarbeid - Eerlijke Handel!' werd reeds drie dagen na de startdag gerealiseerd. De ChristenUnie verwierf Kamerbrede steun voor de oproep aan het kabinet om tijdens de handelsmissie naar India het onderwerp kinderarbeid aan de orde te stellen. Het kabinet zegde dit toe: een eerste, niet onbeduidende stap in de strijd tegen kinderarbeid zoals de ChristenUnie die heeft aangebonden.

De toezegging van het kabinet werd niet zonder slag of stoot binnengehaald. Minister Verhagen (Buitenlandse Zaken) liet vrijwel direct weten het belang van het onderwerp in te zien. Maar partijgenoot minister Van der Hoeven (Economische Zaken) protesteerde hevig omdat de gevoeligheid van het onderwerp zich niet zou verdragen met het karakter van een handelsmissie. Ook tijdens de handelsmissie bleef het onduidelijk of en hoe kinderarbeid door minister Van der Hoeven aan de orde zou worden gesteld. Dit was reden voor de ChristenUnie om samen met de SP opnieuw Kamervragen te stellen, zodat er duidelijkheid komt over de handelswijze van het kabinet als handelsbelangen een rol spelen.
Het verschil in reactie tussen Van der Hoeven en Verhagen geeft de complexiteit van het probleem van kinderarbeid weer. Daarom is er door de ChristenUnie samen met een aantal organisaties een breed actieplan voorgesteld met aandacht voor consumenten, overheden, producenten en non-gouvermentele oganisaties (ngo's), omdat al deze actoren een rol hebben in de strijd tegen kinderarbeid.

Consumenten

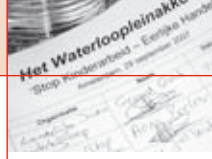
De consument speelt een belangrijke rol in het verhaal. De productie van goederen is immers gericht op consumenten die de vraag naar goederen creëren. Gelukkig is er steeds meer vraag naar eerlijke producten waar geen kinderarbeid aan te pas is gekomen. In steeds meer supermarkten zijn 'eerlijke producten' te koop, en een initiatief als de Nederlandse Max Havelaar Fairtrade-week bepaalt de aandacht van de consument nog eens extra bij deze producten. Ook initiatieven van BN-ers als Floortje Dessing, die in haar winkel 'Nukuhiva' fair trade kleding verkoopt, en Katja Schuurman die eerlijke producten inkoopt voor de HEMA, helpen daarbij. Maar echt reden tot juichen is er niet. In supermarkten is het aanbod van 'eerlijke' producten minimaal en heeft dit segment een marktaandeel van slechts enkele procenten.

Gebrek aan informatie

Een groot obstakel voor optimale keuzevrijheid van de consument is het gebrek aan informatie. Bedrijven zijn niet duidelijk over de productiewijze en antwoorden niet op vragen die hierover gesteld worden door organisaties als Fairfood. De regels zoals afgesproken binnen de wereldhandelsorganisatie (WTO) dragen hier ook niet aan bij. Het is bijvoorbeeld niet toegestaan om informatie over de productiewijze op de etiketten verplicht te stellen. Er zal dus in eerste instantie ingezet moeten worden op vrijwillige initiatieven van bedrijven. Ondertussen moet de overheid binnen WTO-verband pleiten voor aanpassing van de regels, zodat informatie over bijvoorbeeld kinderarbeid verplicht gesteld kan worden. Wanneer een consument het voornemen heeft om 'eerlijk' te gaan kopen, moet op het product duidelijk zijn aangegeven onder welke omstandigheden het tot stand is gekomen. Wij hechten aan kritisch consumentisme en roepen consumenten op dit signaal te blijven afgeven.

Productprijs als drempel

Een andere drempel is de productprijs. Hoeveel moeite

hebben burgers met 'oneerlijke' kleding als deze aanzienlijk goedkoper is dan eerlijke kleding? We vinden kinderarbeid verwerpelijk, maar in de praktijk maakt een meerderheid van de consumenten de keus om goedkoop, en dus 'oneerlijk' te kopen. Er is een grote spanning tussen wat men als moreel aanvaardbaar beschouwt en het uiteindelijke koopgedrag.

Producenten

De contradictie tussen moraal en gedrag is terug te zien in het bedrijfsleven, waar handelsbelang vaak prevaleert boven de aandacht voor misstanden als kinderarbeid. Een gedeeltelijke bewustwording en verandering van bedrijfsvoering heeft inmiddels plaatsgevonden. Soms gedwongen door berichten in de media, soms uit eigen initiatief. Of dit vanuit een imagostrategie of vanuit werkelijke belangstelling voortkomt, hoeft niet beoordeeld te worden. Wat we als partij wel beoordelen zijn de kansen die het bedrijfsleven laat liggen en de verantwoordelijkheid die men niet neemt.

Verantwoordelijk voor de hele keten

De stelling van VNO-NCW-voorzitter Wientjes, deelnemer aan de handelsdelegatie in India, dat Nederlandse bedrijven die in India produceren helemaal geen gebruik maken van kinderarbeid en daarom niet aangesproken hoeven te worden op kinderarbeid, is dan ook aanvechtbaar. De ChristenUnie meent dat een bedrijf niet alleen verantwoordelijk is voor het eigen aandeel in de productieketen, maar ook, voor zover mogelijk, voor de rest van de productieketen, zoals aangegeven tijdens de begrotingsbehandeling van Economische Zaken. Een bedrijf heeft net zo goed als een consument de verantwoordelijkheid om een verantwoorde keuze te maken voor producten of grondstoffen die het inkoopt. De keus voor de goedkoopste grondstof is bedrijfseconomisch erg aantrekkelijk, maar kan een keus voor slechte arbeidsomstandigheden of kinderarbeid bij de leverancier betekenen.
De verantwoordelijkheid van een bedrijf houdt niet op bij de grens van het eigen bedrijfsterrein maar gaat verder de keten in. Als er dan misstanden worden ontdekt bij toeleveranciers dan gaat het er niet om deze toeleverancier af te schrijven, maar in overleg met dit bedrijf tot verbetering te komen.

Positief voor de omgeving

Maatschappelijk verantwoord beleid van bedrijven kan daarmee een positieve stimulans zijn voor de omgeving. Inzet op goede arbeidsomstandigheden, binnen het eigen bedrijf én bij toeleveranciers, draagt bij aan de ontwikkeling van het land. Hoger loon voor volwassen werknemers betekent minder kans op kinderarbeid en meer kans voor kinderen op scholing. Ook kan ingezet worden op verbetering van de gezondheid, zoals het programma dat Heineken enkele jaren geleden introduceerde. Werknemers van het bedrijf ter plaatse, hun vrouwen en kinderen incluis, zijn voor de duur van het arbeidscontract en daaropvolgend pensioen verzekerd van een behandeling tegen HIV en aids.

De vrijblijvendheid voorbij

De ChristenUnie vraagt niet van bedrijven om binnen een jaar de bedrijfsvoering volledig te hebben aangepast. Dit vraagt tijd. Wat we wel vragen zijn vastgelegde progressieplannen, een voorwaartse beweging richting maatschappelijk verantwoord beleid. Dat hoeft een bedrijf niet alleen te doen; er is genoeg ondersteuning en advies mogelijk. Zo is bij de begroting Buitenlandse Zaken een motie ingediend door Kamerlid Joël Voordewind waarin een actieve rol van ambassades wordt gevraagd in het adviseren van bedrijven over de mogelijkheden om kinderarbeid tegen te gaan.
Om progressie te kunnen monitoren is het belangrijk dat er transparantie is in de hele productieketen. Informatievoorziening is van belang om de consument een keuze te kunnen laten maken. Het ministerie van Economische Zaken stimuleert die transparantie, maar slechts op basis van vrijblijvendheid. De ChristenUnie vindt het tijd om te komen tot wetgeving om transparantie te bevorderen, zodat bedrijven kunnen worden gevolgd op hun progressie en consumenten eerlijke informatie krijgen over de productiewijze. Dat dit nodig is geeft het onlangs gepubliceerde onderzoek van Ernst & Young aan, waaruit bleek dat maatschappelijke jaarverslagen geen objectief beeld geven van de prestaties van bedrijven op sociaal en milieugebied1. Er moet dus wat gebeuren, en wat de ChristenUnie betreft is dat een einde maken aan de vrijblijvendheid.

Conclusie

Er zijn waardevolle stappen gezet op het gebied van eerlijke handel, maar het blijft nodig om de bestrijding van kinderarbeid onder de aandacht te brengen. Dat vraagt om een overheid die zich in internationaal verband inspant om kinderarbeid tegen te gaan; dat vraagt om transparantie en informatie over het productieproces zodat de consument werkelijk een keus kan maken; dat vraagt van bedrijven een inspanning die verder gaat dan het eigen bedrijf. Het gaat daarbij om een moraal die boven onze portemonnee uitstijgt zodat we echt bouwen aan een eerlijke wereld met kansen voor iedereen.

1 *Reformatorisch Dagblad,* 'Verbeter transparantie in maatschappelijke jaarverslagen van bedrijven' vrijdag 9 november 2007 http://www.refdag.nl/artikel/1322014/Verbeter+transparantie+in+maatschappelijke+jaarverslagen+van+bedrijven.html

Dankzij de consument bestaat kinderarbeid nog.

Voor het CNV houdt solidariteit niet op bij de nationale grenzen. Het is daarom actief binnen de International Labour Organization (ILO), de wereldwijde koepel van vakbonden. Deze stelt normen voor arbeid en keurt kinderarbeid sterk af. **Vice-voorzitter Rienk van Splunder van het CNV** vertelt dat zijn vakbond actief de vakbonden in ontwikkelingslanden steunt om armoede en gebrek aan perspectief - de voedingsbodem van kinderarbeid - uit te bannen.

Van Splunder: "Wij pleiten voor internationale naleving van de fundamentele arbeidsnormen, om uitbuiting en kinderarbeid tegen te gaan. De rol van de ouders hierin is cruciaal. Ouders zonder werk en geld kunnen niet goed voor hun kinderen zorgen. Te jonge kinderen moeten dan te zwaar werk doen. Ouders moeten dus een menswaardige baan hebben met voldoende inkomen om hun kinderen te kunnen voeden en naar school te sturen. Het CNV steunt vakbonden in Sri Lanka, Pakistan en India, die zich inzetten om kinderarbeid in de bouw, plantages en fabrieken uit te bannen. Vakbonden kunnen gesprekspartner zijn in de loononderhandelingen, maar ook meepraten over veiligheid en gezondheid op het werk. Daarnaast signaleert de vakbond kinderarbeid en lobbyt het voor kwalitatief en toegankelijk onderwijs."

"Het CNV vindt dat elk bedrijf de verantwoordelijkheid heeft om toeleveranciers en producenten aan de naleving van de normen te houden en daarop te controleren. Vooral in de sectoren waarvan bekend is dat er kinderarbeid in de keten voorkomt, is het gerechtvaardigd dat bedrijven verplicht inzicht geven in de productieketen. Multinationals moeten zich samen inspannen om kinderen naar school te krijgen en erop toezien dat ze niet misbruikt worden als goedkope arbeidskrachten."

"Nederland moet andere overheden consequent aanspreken op de ratificatie van internationaal relevante normen en vooral op de naleving ervan. Dat betekent dat de overheid bij handelsverdragen moet wijzen op de naleving van werknemersrechten en het uitbannen van kinderarbeid."

Ronald Gijsbertsen is directeur bij de Stichting Onderzoek Multinationale Ondernemingen (SOMO). Het onderzoek van SOMO is gericht op eerlijke handel en Maatschappelijk Verantwoord Ondernemen (MVO), waaronder het tegengaan van kinderarbeid valt. Gijsbertsen merkt dat de relatie tussen kinderarbeid en een artikel in de winkel moeilijk aan te tonen is. "Het zit vaak diep in de productieketen."

"Omdat wij als consument goedkope producten willen, bestaat kinderarbeid anno 2007 nog. Bedrijven moeten zo goedkoop mogelijk produceren. De markt dicteert de prijs van een product, niet alle werkelijke kosten worden meegewogen. Zo ontstaat uitbuiting. De overheid en het bedrijfsleven zijn verantwoordelijk, maar ook als consument moet ik mijn verantwoordelijkheid nemen en voldoende betalen voor een product. Maar ik heb zelf gemerkt dat als ik nu iets koop, ze me in de winkel nergens kunnen vertellen of het product zonder kinderarbeid is gemaakt. Er is nog te weinig producttransparantie."

Gijsbertsen ziet voldoende gezinsinkomen als noodzaak om kinderarbeid echt uit te bannen. "Vaak missen ouders een leefbaar loon. Dan laten ze hun kinderen werken en niet naar school gaan. Als deze werkende kinderen volwassen worden, zijn ze nog steeds laag gekwalificeerd, krijgen ze dus zelf ook onderbetaald werk en zullen hun kinderen weer moeten werken in plaats van naar school gaan. Het is een vicieuze cirkel. Maar millenniumdoel 2 van de VN, alle kinderen naar school in 2015, kan haalbaar zijn. Ik vind niet dat we zo'n doel moeten bijstellen, maar de inspanningen om het te halen."

De SOMO-directeur ziet een zware verantwoordelijkheid voor de Nederlandse overheid. "De overheid moet transparantie eisen van bedrijven en goed controleren. De omgang met bijvoorbeeld chemische stoffen of voedselveiligheid toont aan dat er veel meer ketenbeheersing, transparantie en (onafhankelijke) controle mogelijk is dan nu het geval is bij sociale onderwerpen als kinderarbeid. Het zou goed zijn als ook hier een controleautoriteit of inspectiedienst voor komt. Nederland is een grote investeerder, we hebben economisch invloed en we zijn een grote toegangspoort in Europa voor producten uit de Derde wereld. Op Europees niveau kunnen we een voortrekkersrol innemen tegen kinderarbeid."

Wij pleiten voor internationale naleving van de fundamentele arbeidsnormen, om uitbuiting en kinderarbeid tegen te gaan.

Hij is hoogleraar aan de Universiteit van Amsterdam, maar in tegenstelling tot andere hoogleraren hoopt hij van harte dat zijn vakgebied ooit verdwijnt. **Kristoffel Lieten, hoogleraar kinderarbeid en directeur van IREWOC (International Research on Working Children)**, ziet armoede als grootste veroorzaker van kinderarbeid. Zijn stelling is: "Vanaf het moment dat er minder armoede is, zullen ouders hun kinderen naar school sturen. Het uitgangspunt moet zijn dat alle kinderen naar school gaan. Dat vereist interventie door overheden. Zodat in armere gebieden kinderarbeid niet langer noodzakelijk is. Alleen overheden kunnen hier toezicht op houden, bedrijven niet. Je kunt niet zeggen 'laat het maar aan de bedrijven over'.
Het is reëel om in 2015 alle kinderen naar school te laten gaan, mits je daar ontzettend veel middelen voor wilt opbrengen. Wij zouden vanuit Ontwikkelingssamenwerking veel meer geld aan onderwijs moeten uitgeven. Nu zijn er te veel landen, zoals Nigeria of Ethiopië, waar het voor 2015 niet gaat lukken. Maar ik denk dat het tweede millenniumdoel alleen al als propagandaslogan veel effort heeft gehad."
"Ik vind het fantastisch dat de ChristenUnie aandacht heeft voor kinderarbeid, maar ik vind dat er in het Waterloopleinakkoord te weinig staat over armoede. We moeten uitkijken dat we bij oplossingen niet te snel zoeken naar dingen die in de eigen voortuin liggen: in ónze producten en bedrijven geen kinderarbeid. Het gevaar is dat we te weinig aandacht voor de armoede in ontwikkelingslanden zelf hebben, wat volgens mij de basis van kinderarbeid is." Lietens pleit voor een integrale aanpak en voor een overheid die bedrijven aanspreekt. "Verwacht niet dat de burger zelf alles uitzoekt en het ethische besluit neemt om meer te betalen."

Vanaf het moment dat er minder armoede is, zullen ouders hun kinderen naar school sturen.

Chocola eet ik niet meer.

"Het is 'geen ver van mijn bed show'. Ik maak me hard voor de ontwikkeling van een MVO-beleid waarin het tegengaan van kinderarbeid bij bedrijven hoog op de agenda staat", aldus **Cynthia Ortega-Martijn, Tweede Kamerlid voor de ChristenUnie.** Zij signaleert dat de Westerse wereld onbewust kinderarbeid in stand houdt door producten te gebruiken met grondstoffen uit kinderarbeid.
"Ik hoop dat onze ChristenUnieleden aan deze actie tegen kinderarbeid meewerken. Dat kan met de permanente campagne. Maar leden zijn ook consumenten die bewust moeten inkopen. Consumptief gedrag en goed rentmeesterschap hebben alles met elkaar te maken. Ook ondernemers onder de ChristenUnie-leden kunnen meewerken door bewust hun productketens in kaart te brengen. Zo kunnen producten en grondstoffen met kinderarbeid worden gedetecteerd en geweerd." Ortega is een sterke pleitbezorger van keten- en producttransparantie. In het, mede door haar ondertekende Waterloopleinakkoord, staat: "Streef naar totale transparantie bij bedrijven over hun productieketen ten aanzien van de mate waarin de ILO-arbeidsnormen worden nagekomen en de mate waarin zij actie ondernemen om hierop voortgang te boeken." Het Tweede Kamerlid acht dit zeker niet een utopisch doel, maar meer een proces van lange adem. "Nederland houdt zich aan de ILO-arbeidsnormen; maar sommige geïmporteerde producten en grondstoffen zijn gemaakt of gedolven zonder inachtneming van de ILO-arbeidsnormen. We moeten Nederlandse bedrijven aanspreken op hun ketenverantwoordelijkheid. In Nederland importeren wij veel uit het buitenland, daarom kunnen we een belangrijke rol spelen om toeleveranciers aan te moedigen te produceren met inachtneming van de ILO-arbeidsnormen."
"Zelf ben ik door onze kinderarbeidactie bewuster gaan inkopen. Van een aantal producten zoals cacaoproducten, katoen en marmer, weet ik dat daar wellicht kinderen aan meewerken. Chocola koop en eet ik niet meer. Maar katoenproducten vermijden, wordt al een stuk moeilijker. Het is momenteel voor een consument niet goed te zien welke producten wel of niet door kinderhanden tot stand zijn gekomen en wat goede alternatieven zijn."

Scherper zien dan Witteveen

De eurofractie moet realistisch blijven

Door Hans Blokland, Europarlementariër ChristenUnie-SGP

In het oktobernummer van** Denkwijzer **refereerde Mr. Witteveen in zijn artikel 'De ChristenUnie moet Europeser worden' aan de brochure van de eurofractie ChristenUnie-SGP Verder zien; uitzicht op een nieuw Europees verdrag. Zijn bijdrage was niet echt een recensie maar meer een oproep aan de ChristenUnie om vooral op het terrein van de buitenlandse en veiligheidspolitiek van de EU positiever en meer pro-Europees te zijn. In dit artikel een reactie op zijn betoog.

Eurofractie en ChristenUnie niet identiek

Het heeft er alle schijn van dat Witteveen uit het oog is verloren dat in de eurofractie twee partijen, namelijk de ChristenUnie en de SGP samenwerken. De inhoud van zijn oproep, 'de ChristenUnie moet Europeser worden', is daarom moeilijk te adresseren aan een gecombineerde fractie van ChristenUnie en SGP. Om onduidelijkheid te voorkomen, moet mijn reactie met dit voorbehoud beginnen. De auteur verengt de eurofractie tot een ChristenUnie-partijgeleding. Het verwarrende beeld dat hierdoor ontstaat, had de auteur kunnen wegnemen als hij het karakter van de eurofractie als een gecombineerde fractie van twee politieke partijen had verdisconteerd.

Het verdrag van Lissabon politiek beoordeeld

Witteveen richt zich in zijn artikel hoofdzakelijk op het buitenlands en veiligheidsbeleid van de Unie. De oproep aan de ChristenUnie om een meer pro-Europese houding op deze beleidsvelden te tonen, destilleert hij uit zijn constatering dat het wijzigingsverdrag de Unie onvoldoende toerust op de toekomst in een globaliserende wereld. De Unie moet in zijn ogen een actieve buitenlandse politiek voeren, gericht op het actief uitdragen van Bijbelse gerechtigheid.
Het blijft echter onduidelijk waarom het verdrag van Lissabon, zoals het wijzigingsverdrag zal gaan heten, de Unie onvoldoende toerust op deze toekomst. In zijn betoog lees ik geen concrete uitwerking van de elementen die het verdrag volgens hem mist, om in een globaliserende wereld actief te zijn. Het laat zijn verwijt aan de ChristenUnie in het luchtledige zweven.
De ChristenUnie steunt het verdrag van Lissabon. De auteur noemt een aantal verbeteringen ten opzichte van het Verdrag van Nice, waarvan de ChristenUnie de waarde inziet. De wegen scheiden echter bij zijn uiteenzetting over het gemeenschappelijk buitenlands en veiligheidsbeleid (GBVB).
De auteur bepleit een krachtig GBVB. Het is de vraag hoe realistisch dit pleidooi is. De praktijk van de afgelopen jaren wijst uit dat het juist op het gebied van het buitenlands beleid uiterst moeilijk is om tot een gemeenschappelijk Europees beleid te komen. De bilaterale contacten tussen lidstaten als Duitsland en Italië met een land als Rusland maken het enorm moeilijk om echt met één stem te spreken. Ook de Europese verdeeldheid over de vraag hoe de grote afhankelijkheid van Russische energie-importen te verminderen, spreekt boekdelen.
Betekent dit alles dat de eurofractie passiviteit bepleit op dit beleidsterrein? Het tegendeel is waar. De eurofractie is voorstander van een realistisch buitenlands beleid voor de EU. In onze brochure stellen wij dat het beleidsveld van de buitenlandse betrekkingen primair bij de lidstaten thuishoort. Dit is geen nostalgisch wensdenken, maar de praktijk van vandaag. Europees extern beleid is alleen gewenst in die gevallen waar werkelijk sprake is van een gemeenschappelijk probleem dat vraagt om een gemeenschappelijk antwoord. Het moet Witteveen dan ook ontgaan zijn dat de eurofractie vanuit deze doelstelling komt met constructieve voorstellen op

het gebied van extern energiebeleid of het Europees nabuurschapbeleid.
In tegenstelling tot het enigszins steriele en abstracte betoog van Witteveen waardeer ik de nuchtere analyse van Van Keulen, Limonard en Rood van het Instituut Clingendael in hun artikel 'De Europese Unie na het Verdrag van Lissabon'[1]. De EU is ook op dit beleidsveld een Unie van de kleine stapjes. Ook de nieuwste politieke hervormingen in het Verdrag van Lissabon, de introductie van een Hoge Vertegenwoordiger namens de Raad die tegelijkertijd vice-voorzitter van de Europese Commissie is, is "een gewaagd experiment" en een garantie voor "een periode van bureaucratische rivaliteit tussen de Europese Commissie en het Raadssecretariaat". De EU is in onze ogen meer gebaat bij de erkenning van deze gebrekkigheid dan bij een zich overschreeuwende Unie, die haar mooie woorden niet kan waarmaken.

Angst voor China en de VS?

Na een meer institutionele en verdragsmatige bespreking rijst de vraag waarom Witteveen zo graag een krachtig Europees buitenlands en veiligheidsbeleid wil. Hij wijst daarbij op de veranderende verhoudingen in de wereld. Die nopen de Unie een krachtig GBVB te ontwikkelen. In de loop van zijn betoog blijkt echter dat hij vooral zelf door angst wordt gedreven; een houding waar hij juist de eurofractie van verdenkt.
In de eerste plaats is de auteur bang voor China. China groeit en vergroot zijn economisch, politiek en militair gewicht. Het land wordt daardoor aantrekkelijk voor de Verenigde Staten. Het gevolg zou zijn dat Europa's relatie met China afbrokkelt. Witteveen maakt hier echt een misser. Binnen het kader van het Strategisch Partnerschap ontwikkelt zich een scala aan bilaterale samenwerkingsverbanden tussen de Europese Unie en China. De VS concentreren zich ondertussen inderdaad op China, maar bepaald niet vanuit de wens Europa voor China in te ruilen. Washington is uitermate bezorgd over de opbouw van het militaire apparaat van Peking, de benarde situatie van Taiwan en de grote toestroom van nepproducten uit het land. De Verenigde Staten zijn er daarom op gericht om de trans-Atlantische samenwerking met hun Europese partners te versterken, om gezamenlijk op de uitdaging van China's opkomst in te spelen.
Later in zijn artikel blijkt Witteveen ook bang te zijn voor de VS. Dit gaat zo ver dat zijn angst omslaat in stereotiep antiamerikanisme. Het land stort zich in oorlogen (Afghanistan en Irak), waarbij de auteur zich blijkbaar niet afvraagt hoe getraumatiseerd de Amerikaanse bevolking is na de dood van vele duizenden burgers na de aanslagen van 11 september. In mijn perceptie is Bijbelse gerechtigheid geen lievig concept en is het legitiem om de gastheren van terroristische trainingskampen in Afghanistan aan te pakken. Bovendien geeft een dergelijke houding niet de gewenste steun aan onze eigen militairen in Uruzgan; steun die de Nederlandse soldaten, juist ook in de ogen van minister Van Middelkoop, hard nodig hebben.
Verder zijn de VS volgens de auteur buitensporig gewelddadig, gebruiken zij openbaar machtsvertoon en hebben zij Europa kwetsbaar gemaakt voor terreuraanslagen. Amerikaanse soldaten worden in zijn visie als 'cowboys' van de 'ranch' geplukt en rechtstreeks de frontlinie ingevlogen. Aan de andere kant bevindt zich de EU als moraalridder en propagandist van Bijbelse gerechtigheid. Het is niet vreemd dat Witteveen op basis van een dergelijke analyse tot de conclusie komt dat de EU en de VS geen vanzelfsprekende partners zijn.
Het gaat mij er niet om de Verenigde Staten in alles goed te praten. Ook ik heb bij tijd en wijle mijn kritiek op het land, al kan ik mij soms ook herkennen in de kritiek die de VS op Europa hebben.

De opgave van de ChristenUnie

Witteveen sluit zijn artikel af onder hetzelfde kopje. Mijn conclusie daarentegen is precies omgekeerd.
Als ChristenUnie-politicus herken ik mijzelf in de pragmatische en realistische koers die de partij vaart. Het buitenlands- en veiligheidsbeleid van de Unie is niet gebaat bij grote concepten of grote woorden. De Unie staat nu voor de taak om de hervormingen in het nieuwe EU-verdrag zorgvuldig te implementeren. Dit lijkt mij verstandiger dan nu al te roepen dat het hervormingsverdrag niet deugt en opnieuw op de schop moet. Een GBVB vormgegeven vanuit de idee dat we ons moeten afzetten tegen de Verenigde Staten is zeker niet gewenst.
Ik concludeer dat het externe beleid van de Unie zich moet richten op de gemeenschappelijke problemen waar de Unie mee geconfronteerd wordt. Dit houdt in dat er meer aandacht moet komen voor Europa's relaties met zijn buren in een ambitieus nabuurschapbeleid. Dit betekent ook dat de Unie meer aandacht moet besteden aan haar relaties met Afrika. Binnen het handelsbeleid van de Unie, in onze ogen een centrale doelstelling van de EU, moet aandacht besteedt worden aan de positie van de zwakste landen. Dit is een visie die de eurofractie al jarenlang uitdraagt in de handelsdebatten in het Europees Parlement. Een succesvolle afronding van de Doha-ronde en een actiever EU-beleid om de Millenniumdoelen te realiseren zijn thema's waar Witteveen en de eurofractie elkaar vinden. Voor deze realistische en praktische politieke koers van de ChristenUnie wil ik mij in het verband van de eurofractie van harte inzetten.

1 *CESP Commentaar 4*: 'De Europese Unie na het Verdrag van Lissabon', Nederlands Instituut voor Internationale Betrekkingen 'Clingendael', 22 oktober 2007.

Weg met de waterschappen!

Door Gerrit de Jong, voormalig wethouder voor de ChristenUnie in Middelharnis

Hebt u ook wel eens gestemd voor het waterschapsbestuur in uw omgeving? Dan zult u net als ik vast wel eens gedacht hebben: wie moet ik stemmen? Het gaat daarbij namelijk om een zogenaamd functioneel bestuur. Is het voor u vanzelfsprekend dat de leden van de Kamers van Koophandel een categorie bestuursleden voor het Waterschapsbestuur mogen kiezen? Als dit voor u net als voor mij niet zo duidelijk is, zult u wellicht mijn pleidooi voor een eigentijdsere invulling van de besturen van de waterschappen kunnen volgen.

Ik gooi de knuppel maar in het hoenderhok: weg met de waterschappen als zelfstandige laag! Het is een ondoorzichtig, ondemocratisch, ouderwets instituut. Maar wat moet er dan voor in de plaats komen? De taken overhevelen naar de provincies? Neen, dat lijkt mij niet de juiste schaal. Ik pleit voor overheveling naar het Rijk. Ik geef ter onderbouwing een aantal argumenten:

1. Er is krachtige nationale regie nodig voor waterveiligheid
2. Waterschappen zijn geografisch niet congruent aan provinciegrenzen.
3. Uitvoering kan bij Rijkswaterstaat ondergebracht worden
4. Wegbeheer en onderhoud kan overgedragen worden aan provincies en gemeenten.
5. De ondoorzichtige differentiatie in tarieven over het land wordt via de belastingdienst geëgaliseerd.

Momenteel vindt er bezinning plaats op de toekomstige verhoudingen. Onze Tineke heeft daarin een schone taak. Ze kan echt iets presteren als ze erin slaagt in weerwil van het advies van een in te stellen staatscommissie een besluit erdoor te krijgen over stelselherziening. De opdracht voor die commissie is op dit moment nog niet helemaal duidelijk. Het zal er wel op neerkomen dat er een uitgewerkt voorstel gepresenteerd moet worden om te komen tot herschikking van taken en bevoegdheden inzake waterkwaliteit en kwantiteit. Veel zal afhangen van degene die als voorzitter van deze club zal optreden. Ik vrees dat de lobby van bestaande instituten zo krachtig zal zijn dat er een 'kool en geit rapport' zal uitkomen.

Wie het water als uitgangspunt neemt, moet echter buiten zijn eigen beperkte bestuurlijke stroomgebied kijken. De bestuurlijke kanalisering heeft via de waterschappen in ieder geval nog niet geleid tot structurele aanpak van het overstromingsgevaar. Het is tijd voor een andere weg.

Sommelsdijk, juni 2007

Waterschappen: sterk in regionaal waterbeheer

Door Jef Landman, Jaap Verweij en Jan Arie van Berkum, alledrie werkzaam bij een waterschap

In de column 'Weg met de waterschappen!' betoogt Gerrit de Jong de opheffing van de waterschappen en overheveling van de taken naar het Rijk. Wij vinden dat geen goed idee. De onderbouwing van zijn betoog vinden wij veel te zwak voor zo'n rigoreuze ingreep. Nuchter en wijs oordelend moet je onzes inziens tot de conclusie komen dat de uitvoering van het regionale en lokale waterbeheer het best kan blijven bij de gemoderniseerde regionale waterschappen.

Taken van waterschap naar Rijk?

Waterschappen voeren het regionale en lokale waterbeheer uit, dichtbij de burger. Het overhevelen van dit waterbeheer naar het landelijk niveau staat tenminste haaks op de breed gedragen opvatting over bestuur: centraal wat moet en decentraal wat kan. Als je toch pleit voor centralisatie moet het wel heel erg mis zijn met het regionale waterbeheer door de waterschappen. Doen zij hun werk niet goed en kan het Rijk dat beter en goedkoper? In de column lezen wij daar niets over. Wel lezen we aan het eind van de column de wat cryptische stelling "dat de bestuurlijke kanalisering via de waterschappen in ieder geval nog niet heeft geleid tot structurele aanpak van het overstromingsgevaar". Deze stelling wordt niet onderbouwd.

Wij merken op dat juist de waterschappen in laag Nederland reeds jaren druk bezig zijn hun eigen dijken op orde te brengen. En juist de waterschappen hebben er herhaaldelijk bij het Rijk op aangedrongen haast te maken met het verhogen van de veiligheid van de kustverdediging en van de dijken langs de grote rivieren waar het Rijk verantwoordelijk voor is. Hoezo "kanalisatie via de waterschappen heeft nog niet geleid tot structurele aanpak"...?

Waterschappen ondoorzichtig, ondemocratisch en ouderwets?

In de column lezen we enkele kwalificaties op grond waarvan de waterschappen zouden moeten worden opgeheven: 'ondoorzichtig', 'ondemocratisch' en 'ouderwets'. Deze kwalificaties worden door de columnist niet of nauwelijks toegelicht. Toch wat commentaar onzerzijds.

Ondoorzichtig? Hun plaats in het bestel is net als de provincie en de gemeente wettelijk geregeld en de bestuurssamenstelling, de taken, werkwijze en het gebied zijn duidelijk gereglementeerd. De besluitvorming door het bestuur vindt in alle openheid en met mogelijkheden van inspraak plaats. Bovendien houden de provincies toezicht op de begroting en op de meerjarenbegroting. Behoorlijk doorzichtig, denken wij. Of het nog doorzichtiger kan? Vast wel.

Ondemocratisch? De besturen van de waterschappen worden gekozen door belanghebbenden bij het waterbeheer waaronder de burgers. Veel gehoorde kritiek gaat vooral over de geringe opkomst bij de verkiezingen en de verdeling van de zetels over belanghebbende groeperingen. Uiteraard kan het beter, maar om dit ondemocratisch te noemen... Overigens zijn er al wijzigingen in de maak waarbij de verkiezingen meer gaan lijken op die voor de Tweede Kamer en voor de gemeenteraad. Binnenkort wordt het zogenaamde personenstelsel vervangen door het lijstenstelsel. Enkele zetels in het bestuur blijven dan gereserveerd voor vertegenwoordigers van de landbouw, de natuur en het bedrijfsleven. De achtergrond is dat deze sectoren specifiek belang hebben bij het waterbeheer en dat hun stem in ieder geval in het bestuur gehoord wordt. Hier kun je voor of tegen zijn, maar om hieraan de opheffing van het waterschap op te hangen gaat ons wel erg ver.

Ouderwets? In ieder geval is het een oud instituut. Al in de Middeleeuwen vonden graven, keizers en bisschoppen dat regio's in onderlinge samenwerking hun eigen waterproblemen moesten oplossen. Polders kregen hun eigen besturen en er werden waterschappen en hoogheemraadschappen opgericht. In de loop der eeuwen

hebben ze hun bestaansrecht meer dan bewezen. Voor vele andere landen met waterproblemen is deze opzet zelfs een voorbeeld. De laatste jaren zijn veel waterschappen gefuseerd en is de organisatie gemoderniseerd. Het oude instituut is dus wel degelijk met de tijd meegegaan.

Argumentatie voor overheveling taken zeer discutabel

Voor overheveling van de taken van het waterschap naar het rijk worden in de column een vijftal argumenten genoemd die ons inziens ook geen of slechts weinig hout snijden. We lopen ze even langs.

1. *Er is krachtige nationale regie nodig voor waterveiligheid.*
   Helemaal mee eens. Bij veiligheid gaat het vooral om de primaire waterkeringen langs de kust (duinen) en langs de grote rivieren (dijken). Maar juist hier is die nationale regie er. Het Rijk stelt voor deze keringen de normen vast. En het tempo van verbetering wordt bepaald door de Rijksbegroting. De waterschappen, die de regio goed kennen, voeren dit Rijksbeleid uit. Voor die krachtige nationale regie hoeft het bestel echt niet overhoop.
2. *Waterschappen zijn geografisch niet congruent aan provinciegrenzen.*
   Klopt. De grenzen van de huidige 26 waterschappen zijn waterstaatkundig naar stroomgebieden bepaald. De reden is dat het water binnen zulke grenzen beter kan worden beheerd. Enkele waterschappen liggen in verschillende provincies. Voor het toezicht op de waterschappen door de provincies is dit geen enkel probleem. Overheveling van de taken van het waterschap naar de provincies ligt vanwege de verschillende grenzen dus inderdaad niet voor de hand. Dat die taken daarom naar het Rijk moeten, kun je onzes inziens vanuit de grenzenkwestie moeilijk hard maken.
3. *Uitvoering kan bij Rijkswaterstaat ondergebracht worden.*
   Inderdaad kan dat. Nu is het zo dat Rijkswaterstaat zich alleen bezig houd met de zee, het IJsselmeer en de grote doorgaande wateren als rivieren en kanalen. Moet het landelijke Rijkswaterstaat zich dan ook gaan bezig houden met de beken, vaarten, plassen, meren en zelfs poldersloten in de regio? Het kan, maar het lijkt ons beter dit te laten bij een regionaal bestuur, dichtbij de burger.
4. *Wegbeheer en onderhoud kan overgedragen worden aan provincies en gemeenten.*
   Dit kan nauwelijks als argument gelden, want de enkele waterschappen die vanuit het verleden ook polderwegen in beheer hadden, hebben die al zoveel mogelijk overgedragen aan gemeenten. En die laatste wegen willen ze ook wel kwijt.
5. *De ondoorzichtige differentiatie in tarieven over het land wordt via de belastingdienst geëgaliseerd.*
   Hier heeft de columnist ons inziens wel een punt. Overigens wordt er al aan gewerkt om het doorzichtiger te maken. Per waterschap komt er één zuiveringsheffing voor het afvalwater op basis van 'de vervuiler betaalt' en één watersysteemheffing voor alle burgers voor veilige dijken, schoon water en droge voeten. De verschillen in tarieven tussen de waterschappen worden dan vooral veroorzaakt door hogere of lagere kosten vanwege veel of weinig water, veel of weinig dijken, veel of weinig sluizen en gemalen. En wat is er verkeerd aan dat mensen in een regio waar veel kosten moeten worden gemaakt om droge voeten te houden wat meer betalen dan mensen in een regio waar het houden van droge voeten weinig kost? Dit moet de burgers toch uit te leggen zijn, dunk ons.

Uitvoering regionaal waterbeheer laten bij regionale waterbeheerders

Uit het voorgaande mag blijken dat wij niet overtuigd zijn van nut en noodzaak van de opheffing van de waterschappen en overheveling van de taken naar het Rijk. Wij zien niet in dat dit leidt tot een beter, veiliger, efficiënter, transparanter en goedkoper waterbeheer. De oude waterschappen hebben dit beheer in het verleden steeds slagvaardig en naar behoren uitgevoerd. En de huidige gemoderniseerde en nog verder te moderniseren waterschappen kunnen dit in de toekomst mogelijk nog beter. Uiteraard moeten ze daarbij goed samenwerken met de gemeenten, provincies en rijkswaterstaat. Met elkaar in goede samenwerking invulling en uitvoering geven aan de onlangs verschenen watervisie van 'onze Tineke'. Waterschapstaken naar het Rijk? Nee, het regionale waterbeheer kan het beste blijven bij het regionale waterschap. Wij hopen dat onze staatssecretaris van Verkeer en Waterstaat deze mening deelt. Hiervoor hoeft zij dan echt niet haar oren te laten hangen naar allerlei lobby's van bestaande instituten. Maar ook niet naar allerlei ongefundeerde opheffingsgeluiden die met name steeds maar weer opklinken in voornamelijk linkse politieke kringen. Gewoon nuchter en in wijsheid oordelen.

Middagsymposium WI over Duurzaamheid
18 januari 2008
Sprekers zijn Esmé Wiegman-van Meppelen Scheppink (TK-fractie), Rob Nijhoff en Cors Visser (WI). Daarnaast is ruimschoots tijd om over deze onderwerpen te discussiëren.
Plaats: Amersfoort, Stadscafé De Observant, Stadhuisplein 7
Tijd: 14.30 - 17.00 uur

Politiek doet de werkelijkheid geweld aan

Door Rienk Janssens, (waarnemend) algemeen secretaris van de Raad voor Maatschappelijke Ontwikkeling. Hij was van 1997 tot 2001 directeur van het wetenschappelijk bureau van het GPV.

Paul Frissen heeft een nieuw boek geschreven. Een radicale kritiek op het gelijkheidsdenken in politiek en beleid en een pleidooi voor een terughoudende overheid en lege politiek. Wat kan de ChristenUnie ermee?

De kern van het betoog

De kern van de boodschap van Frissen luidt als volgt: terwijl de werkelijkheid om ons heen één grote uiting is van variatie, verschil en ongelijkheid, streven beleidsmakers en politici juist naar gelijkheid, rechtvaardigheid en het nivelleren van verschillen. Gelijkheid (met in het kielzog rechtvaardigheid) komt niet overeen met hoe het leven zich spontaan aandient, maar is de situatie hoe het volgens velen zou moeten zijn. Gelijkheid en rechtvaardigheid zijn "te verwerkelijken doelen of toestanden: ze zijn programmatische waarden. Ze behoren tot het domein van de maakbaarheid" (53).

Gewelddadige politiek

Deze discrepantie tussen werkelijkheid en ideaal is de rode draad van het boek. Vooral in de eerste twaalf hoofdstukken doet Frissen uitvoerig uit de doeken hoe de politiek voortdurend bezig is de werkelijkheid geweld aan te doen. Gelijkheid en rechtvaardigheid zijn "niet slechts heilige idealen van de moderniteit" en een "programmatische ideologie", maar ze zijn ook "in structuren en processen van die moderniteit gestolde waarden" (56). Vooral de verzorgingstaat (en tegelijk volgens Frissen ook de crisis daarvan) is volledig geënt op het ideaal van gelijkheid en daarmee de bestrijding van ongelijkheid. Of

het nu gaat om de sociale zekerheid, de gezondheidszorg of het onderwijs, op alle terreinen streeft de politiek naar herverdeling van schaarse middelen, nu eens met het oog op gelijke startposities, dan weer met het oog op gelijke uitkomsten of gelijke aanspraken, rechten en voorzieningen. Door dit uitgangspunt van gelijkheid heeft de verzorgingsstaat een uitermate gulzig karakter gekregen. Schaarste is zo niet alleen een in alle tijden waarneembaar maatschappelijk verschijnsel. Nee, de bestrijding ervan is ook de norm van bijna elk overheidsoptreden. In de woorden van Frissen: schaarste is zowel vorm als norm.

Perverse situaties

Dit basisideaal in de politiek leidt tot allerlei perverse situaties, en de auteur weet ze met kleur en smaak te etaleren. Gelijkheid impliceert beheersing, regeldichtheid en een voortdurende beleidsaccumulatie. Er is sprake van een heus "systeem van de waanzin", waarin de eerste helft van het jaar iedereen bezig is met het opschrijven van plannen en de tweede helft met het organiseren van rapportages over de behaalde resultaten. Alles staat in het teken van 'planning en control', van 'accountability', 'governance', 'benchmarks, 'performance' en 'monitoring'. "Meten is weten; weten is begrijpen; begrijpen is beheersen", luidt het credo (82). Heel Den Haag (samen met alle lagere overheden en professionals) zitten vast in een totalitair beheersing- en maakbaarheidideaal. En dit alles uit naam van de gelijkheid.

Omgekeerde kapstokhaakjes

Frissens relaas is boeiend om te lezen en een gevoel van herkenning is voortdurend aanwezig. Gesprekken die hij aanhaalt als 'waar zit jij in het INK-model?' en 'heb je al een competentiematrix?', en de door hem genoemde beleidsmaatregelen als de wettelijke verplichting om kapstokhaakjes omgekeerd op de muur te monteren, doen je soms glimlachen, soms ook nederig de ogen neerslaan. Ja, gelijkheid is een enorm normerende kracht achter politiek en beleid; ja, we zitten vaak vast in jargon (als je verantwoording maar Engels is geduid zit het tegenwoordig wel goed); ja, we verwachten wellicht te veel van de overheid; en ja, soms lijkt het er inderdaad op dat politici, ministeries, uitvoeringsorganen, toezichthouders en adviesorganen hoofdzakelijk met elkaar bezig zijn. Met zijn boek vervult Frissen in de Haagse wereld van beleidsidealisme en overheidsdenken (opnieuw) de functie van een nuttige en welkome criticast.

Wat kan de ChristenUnie hiermee?

Tegelijk rijst de vraag wat nu het alternatief is. Wat biedt Frissen in de plaats, behalve een mooie, ironische beschouwing over alle idealen in politiek Den Haag? En - voor de lezer van *DenkWijzer* - wat kan de ChristenUnie hier nu mee? Frissens betoog lezend is er naar mijn idee zowel sprake van een overeenkomst met het christelijke politieke denken, als ook een nadrukkelijk verschil. Beide zijn gelegen in de overheidsvisie.

Primaat samenleving

De overeenkomst is gelegen in een niet al te overspannen verwachting van wat een overheid vermag. Christelijke politiek heeft letterlijk haar wortels in een verzet tegen een te vergaande staatsbemoeienis, in het bijzonder op het vlak van onderwijs en opvoeding, maar ook op andere terreinen. Als de samenleving zelfs iets kan organiseren, dan is het beter dat het ook daar gebeurt en niet uit handen wordt genomen door de overheid. De overheid behoort zich bovendien terughoudend op te stellen ten aanzien van andere levenskringen, zoals kerk en gezin. Principes als 'soevereiniteit in eigen kring', 'subsidiariteit' en 'gespreide verantwoordelijkheden' hebben daar in wisselende tijden en wisselende verbanden de basis voor gelegd.

Politiek en het goede leven: lege politiek?

Maar in de reikwijdte van de overheidstaak ligt tegelijk ook het verschil met Frissen. Want net als in zijn eerdere publicaties, komt hij ook hier uit bij een uitermate geringe overheidsbemoeienis. Op pagina 172 staat: "De plek van de politieke macht moet leeg blijven van inhoudelijke en normatieve opvattingen over het goede leven". Waar de christelijke politiek, ondanks een terughoudende overheidstaak, de overheid idealiter ziet als 'de samenleving ten goede', daar deinst Frissen met de grootst mogelijke weerzin terug voor al te inhoudelijke overheidsdoelstellingen. Het goede leven is volgens de auteur "een waarde die pluralistisch en dus particularistisch is" en kan dus nooit in handen zijn van een publieke instantie als de overheid. Politiek en overheid moeten zich helemaal niet bezig houden met wat een goede samenleving is. Ze moeten af van het idee om allerlei maatschappelijke problemen op te lossen, laat staan de inherente en immanente ongelijkheid in de wereld via draconische maatregelen weg te poetsen. Politiek moet inhoudelijk leeg zijn, en zich verre houden van alles wat riekt naar moraal of goede bedoelingen. Haar enige taak is gelegen in het waarborgen van de 'negatieve vrijheid': de bescherming van mensen en instanties (inclusief de politiek en de staat zelf) die hun ideeën over het goede leven aan burgers proberen op te leggen.

ChristenUnie: inhoudsvolle politiek

En hier lopen de opvattingen van Frissen en de ChristenUnie dan ook steeds verder uiteen. Waar de ChristenUnie immers streeft naar een politiek die inhoudelijk 'vol' is, daar bepleit Frissen een politiek die inhoudelijk 'leeg' is. De auteur spreekt in dit verband van een 'amorele politiek' of, positiever geformuleerd, een 'politiek van het verschil'. "Politiek heeft betrekking op onze verschillen, onze concurrerende opvattingen over het

goede leven. Juist daarom moet de instantie die we met de bescherming en garantie van die verschillen hebben belast - de staat - zo klein mogelijk zijn".

Appelerende politiek?

Bij het lezen van het boek moest ik, als contrast, onwillekeurig denken aan de 'politiek van erkenning' die tien jaar geleden werd bepleit door Roel Kuiper en A.J. Verbrugh in de destijds uitgegeven publicatie *Gelukkig is het land*. GPV en RPF, toen nog gescheiden, riepen in deze brochure de overheid op Gods naam te erkennen en uit zijn naam ook het goede te doen voor de samenleving. Een sterker contrast met het pleidooi van Frissen is nauwelijks denkbaar.
Nu moet gezegd: ook ik had (heb) grote moeite met een dergelijke jegens dé overheid appelerende politiek. In dit opzicht kan de ChristenUnie, zeker nu ze ook regeringsverantwoordelijkheid draagt, een aantal analyses uit het boek ter harte nemen. De verdienste van Frissen is immers dat hij de mythe van de (ideaaltypische) overheid ontrafelt en nuchter uit de doeken doet hoe het optreden van politici, ambtenaren en bestuurders nu in concrete praktijken kan uitpakken.
Vanuit christelijke optiek is het verleidelijk grootse gedachten te hebben over wat dé overheid zou moeten doen, terwijl die beïnvloedingsmogelijkheden in de praktijk vaak veel subtieler liggen. Daar komt bij - en ook hier biedt Frissen een mooi wenkend perspectief - dat politieke beïnvloeding lang niet altijd via de kanalen van de staat hoeft te gaan; ook andere, meer maatschappelijke routes dienen zich aan. Want inderdaad: "Waarom zouden kinderopvang of alimentatieverplichtingen een staatstaak zijn?" (218).

Terughoudende overheid nu nodig

Sterker nog: juist nu de (technische) mogelijkheden van de overheid om in het leven van mensen te interveniëren toenemen, past de politiek terughoudendheid om van die mogelijkheden gebruik te maken. Momenteel lijkt het evenwicht hierin behoorlijk verstoord te raken. Ingrijpen achter de voordeur, stevig aanpakken van radicale uitingen, verplichte ouderschapscursussen: elke dag staan de kranten weer vol van nieuwe pogingen om als overheid grip te krijgen op opvattingen en gedragingen van burgers. Voor veel mensen lijken die pogingen legitiem, althans als het de opvattingen van de ander betreft. Wanneer het jezelf of de eigen groep betreft, kan het opeens een stuk bedreigender worden, en dringt het besef door van de grenzen van de overheidsinvloed.

Onderscheid politiek en staat

Alleen daarom al is het goed Frissens betoog serieus te nemen. Aan de andere kant, om de politiek vervolgens inhoudelijk helemaal leeg te verklaren, dat gaat weer veel te ver. En het hoeft ook niet. Dat politiek recht moet doen aan maatschappelijke verschillen, is evident. Maar dat betekent niet dat de politiek niets meer mag vinden of voorstaan. Ze is immers via het stelsel van politieke partijen ook uitdrukkingsvorm van de maatschappelijke verschillen.
In dit verband was het wellicht verhelderend geweest als Frissen in zijn boek een duidelijker onderscheid had gemaakt tussen politiek en staat, begrippen die hij nu vaak door elkaar en in elk geval naast elkaar gebruikt. Maar juist de politiek (meer dan het algemenere en ook moeilijk definieerbare staat) is in mijn ogen bij uitstek het terrein waar normatieve opvattingen over het goede leven met elkaar kunnen en zelfs moeten botsen. Het speelveld waarop dit gebeurt, de politieke arena - in feite het democratisch parlementaire stelsel - moet daarbij weliswaar zo 'vlak' en neutraal mogelijk zijn (onder meer door recht te doen aan minderheidsopvattingen), maar dat neemt niet weg dat politieke opvattingen zelf bij uitstek normatief zijn.

Waardering voor verschil

Het boek van Frissen laat zich vooral lezen als een relativerende beschouwing over alles wat politiek en ambtelijk Den Haag denkt te kunnen bewerkstelligen. Op een aantal plaatsen formuleert hij expliciet zijn ambitie met het boek, namelijk om "het differentiedenken binnen de staat te brengen" (179) of "de waardering van verschil en ongelijkheid uit het perspectief van de moraal te halen en deze in een esthetica van schoonheid, genot en elegantie te plaatsen" (189). De dagelijkse werkelijkheid staat bol van verschil, en de politiek heeft volgens Frissen als enige taak dat verschil te koesteren, te waarderen en te beschermen. Er zijn slechts ongelijke gevallen en elke uniformerende doelstelling zou die spontane werkelijkheid geweld aan doen. Om met de auteur te spreken: de som is vaak in tegenstelling tot wat wordt gedacht minder dan de delen. Er zijn immers alleen maar delen.

Dat mag voor een belangrijk deel waar zijn, maar soms is het goed dat bepaalde delen meer aandacht krijgen dan de andere. Waarom, waartoe en hoe dat gebeurt (via bijvoorbeeld de staat of de maatschappij), dat zal altijd de vrucht zijn van een uitwisseling van opvattingen over het 'het goede leven'. En gelukkig zijn er nog steeds politieke partijen die daarover een visie formuleren.

> *"Waarom zouden kinderopvang en alimentatieverplichtingen een staatstaak zijn?"*

Inhoudsopgave

Geen staat zonder richting 2 en 3
Thema*Inleiding* en Thema*Wegwijzer* door Geert Jan Spijker

Nederland na 9/11 en Pim Fortuyn: wie zijn we? 4
Thema*Interview* met Bas Heijne

Een vrijgemaakt visioen: Verbrughs vroege visie op de staat 8
Thema*Studie* door Ewout Klei

Hart voor de zaak, maar voor welke? 12
Thema*Studie* door Geert Jan Spijker

Lokaal alcoholbeleid: meer dan voorlichting 16
Thema*Studie* door Bernadette van den Berg

Belastingen: wat is het ChristenUnie-geluid? 20
Thema*Studie* door Kees Tadema

Overdrachtsbelasting en Openbaar Vervoer-belasting 22
Thema*Studie* door Kees Tadema

Eerlijke handel begint bij transparantie 24
Thema*Studie* door Rita Klapwijk en Jacolien Viveen

Scherper zien dan Witteveen 28
Extra *Studie* door Hans Blokland

Weg met de waterschappen! 30
Column door Gerrit de Jong

Waterschappen, sterk in regionaal waterbeheer 31
Extra *Studie* door Jef Landman, Jaap Verweij
en Jan Arie van Berkum

Politiek doet de werkelijkheid geweld aan 33
Thema*Studie* door Rienk Janssens

Inhoudsopgave 36

